

YRITTÄJYYS JA YRITYKSEN PERUSTAMINEN

20 NÄKÖKULMAA

YRITTÄJYYDEN TIEKARTTA

Johdanto

Tämä esite ja siihen liittyvät kortit käsittelevät yrittäjyyskoulua.

Yrittäjyyskoulu on ollut keskeisessä asemassa vuosittain Belgian Valloniassa järjestämissämme hankepyynnöissä syyskuusta 2012 lähtien. Mielestämme useilla toisen asteen oppilaitoksilla tai korkeakouluilla, joiden kanssa teimme säännöllisesti yhteistyötä, oli yrittäjyyttä rakenteellisesti ja dynaamisesti suosivia ominaisuuksia (käytäntöjä, strategioita ja toimintoja). Yrittäjyyden tukemista pidettiin tärkeänä heidän opiskelijoidensa tulevaisuuden kannalta.

Mitä nämä ominaisuudet olivat? Pohdimme, olisiko mahdollista laatia ohjeita kouluille, joissa haluttaisiin päästä alkuun tai syventää käytäntöjä.

Kolmen hankepyyntökierroksen jälkeen ja tarkasteltuamme noin 60 erilaista saavutusta voimme nyt esitellä visiomme ja työkalumme nimeltään "20 näkökulmaa – yrittäjyyden tiekartta". Saimme työkaluumme luonnollisesti inspiraatiota useista enemmän tai vähemmän samankaltaisista hankkeista – myös EU-tasolla.

Tämän selventävän esitteen liitteenä on 20 korttia, joihin olemme koonneet yrittäjyyskoulua määrittelevät 20 näkökulmamme. Niitä havainnollistavat vuoden 2014 loppuun mennessä Belgian Valloniasta keräämämme käytännön kokemukset (suuri kiitos kaikille kokemuksiaan jakaneille). Olemme päättäneet keskittyä neljään lähestymistapaan, joiden mukaan näihin kortteihin kootut pohdinnat on jaoteltu.

Esitellessämme tämän työkalun toivomme, että kyseenalaistat tehtävässäsi (rehtori, opettaja, yrittäjyysyhteyshenkilö tai oppija) nykyiset käytäntösi, jotta voit ryhtyä soveltamaan syvemmin ja tietoisemmin yrittäjyyskoulun ominaisuuksia oppilaitoksessasi.

TALOUDELLINEN TUKI

Julkaisu "20 näkökulmaa – yrittäjyyden tiekartta" on saanut rahoitusta Belgian Valloniassa yrittäjyyskasvatukseen kehittämiseen varatuista varoista, joita hallinnoi AEI, Agence pour l'Entreprise & l'Innovation (yritys- ja innovaatiokeskus), sekä Euroopan sosiaalirahastolta (ESR).

ESR:n tärkein tavoite on kehittää henkilöstön hyvinvointia ja työmarkkinoiden toimintaa helpottavia järjestelmiä EU:ssa. Se tukee työllisyyttä ja työllistymisedellytyksiä edistämällä tasa-arvoa ja työpaikkojen luomista sekä auttamalla ammatillisen osaamisen vahvistamisessa.

AEI on valittu vuosiksi 2014–2020 toteuttamaan opettajien jatkuvan yrittäjyyskoulutuksen hanke Belgian Valloniassa.

ESR oli jo rahoittamassa edellistä, Valloniassa vuonna 2011 toteutettua opettajien näkemyksiä yrittäjyydestä kartoittanutta hanketta. Sen tulosten mukaan opettajat, jotka ymmärsivät yrittäjyyden globaalisti ja hyväksyivät sen opettamisen, pyysivät myös parempaa koulutusta aiheesta.

AEI:n tavoitteena onkin siksi järjestää lisää koulutusta opettajille laajimmassa mittakaavassa (rehtorit, opettajat, opiskelijat pedagogisessa koulutuksessa, koulutoimentarkastajat ja apulaisopettajat) sekä tukea yrittäjyyspedagogiikan toteuttamista.

Koulutus keskittyy mm. yrittäjyyteen, hankepedagogiikkaan liittyvään yrittäjyyspedagogiikkaan, yrittäjäasenteeseen, yrittäjyystaitoihin ja luoviin tekniikoihin.

Käytännössä tarjotaan yrittäjyystyöpajoja, yrittäjyyspedagogisia laboratorioita ja yrittäjyysmaratoneja, joissa kaikissa edistetään tiettyä asiaa.

AEI JA YRITTÄJYSSUUNNITELMA 3.15

AEI (Agence pour l'Entreprise & l'Innovation) on yritys- ja innovaatiokeskus, jonka tarkoituksena on tarjota tehokkaita tukipalveluja taloudelliseen, tekniseen ja digitaaliseen kehitykseen Belgian Valloniassa. Se organisoii, johtaa ja arvioi toimijoiden verkostoa. AEI edistää yrittäjyyttä, kasvua, innovaatioita ja digitalisaatiota Valloniassa erityisesti sivutoimipisteensä Agence du Numerique kautta.

Esitteen "20 näkökulmaa – yrittäjyyden tiekartta" julkaisu **on tärkeässä osassa AEI:n toteuttaessa kehittämäänsä suunnitelmaa "ENTREPRENEURSHIP PLAN 3.15: 3 axes, 15 levers for entrepreneurs' generations" nuorten yrittäjyyden kannustamiseksi Belgian Valloniassa.**

AEI:n pyrkimyksenä on tämän strategian avulla kehittää nuorten yleistä yrittäjähänkeä Valloniassa ja edistää toiminnan järjestämistä heille. Strategiassa on kolme painopistettä (3 axes):

- **YRITTÄJYYSKASVATUKSEN TUKEMINEN:** jatketaan ja tiivistetään yhteistyötä koulujärjestelmän kanssa tavoitteena yrittäjyyskasvatus, joka keskittyy yrittäjyyteen eli EU:n elinikäisen oppimisen seitsemänteen avaintaitoon¹.
- **PANOSTAMINEN TULEVIIN YRITTÄJIIN:** tarjotaan monille nuorille mahdollisuutta syventää yrittäjyysominaisuuksiaan. Kyseessä on ennemminkin koulutuksen tai tukitoimenpiteiden tarjoaminen kuin tietoisuuden lisääminen. Näitä järjestetään etupäässä korkeakouluopetuksessa.
- **VARSINAISTEN YRITTÄJÄKSI RYHTYMISTOIMENPITEIDEN LISÄÄMINEN JA KIPINÄN YLLÄPITÄMINEN:** tuetaan nuoria yritysten perustamisessa tai toimintojen jatkamisessa heidän koulutuspolkunsa lopussa ja pidetään yllä nuorten yrittäjyyskipinää heidän ensimmäisten työvuosiensa aikana.

¹ <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/HTML/?uri=LEGISSUM:c11090&from=FR>

TYÖKALU SEKÄ SEN OSAT JA KÄYTTÖ

Työkalun "20 näkökulmaa – yrittäjyyden tiekartta" avulla voit pohtia oppilaitoksesi yrittäjyysulottuvuutta ja organisoida toimenpiteesi seuraavan kolmen osan avulla.

20 KÄYTÄNNÖN KOKEMUSTEN INNOITTAMAA KORTTIA

Nämä kortit on laadittu useiden oppilaitosten käytäntöjen perusteella, ja niitä havainnollistavat innostavat käytännön kokemukset. Kortit linkittyvät koulujen ja niiden sidosryhmien todellisuuteen.

SELKEÄ KAAVIO TÄMÄNHETKISESTÄ TILASTA

Kaaviota voidaan tarkastella tilannekuvana, jota koulut voivat hyödyntää reflektoinnissa ja kehityskohteiden tunnistamisessa.

YRITTÄJYYDEN TIEKARTTA

Tiekartta on työkalun viimeinen osa, ja sitä voidaan käyttää yrittäjyystavoitteiden pohdinnassa tulevaisuutta silmällä pitäen sekä suosituksena oppilaitoksen ja sidosryhmien käytännön toimia varten.

MITEN TYÖKALUA KÄYTETÄÄN?

1. Määritä kohderyhmä, josta aloitat ja joka ohjaa pohdintaa.
2. Tutustu 20 näkökulmaan, jotka herättävät ajatuksia ja innoittavat.
3. Levitä niitä oppilaitoksen sisällä tulkinnan syventämiseksi.
4. Laadi 80 väittämän avulla kaavio tämänhetkisestä tilasta.
5. Määrittele toimintasuunnitelma.
6. Muuta toimintasuunnitelma tiekartaksi suunnittelemalla tulevat saavutukset.

360 ASTEEN LÄHESTYMISTAPA

Pohdintamme nostivat esiin useita tekijöitä, jotka vaikuttavat yrittäjyyden näkymiseen koulutuksessa laajassa merkityksessä. Valitsimme niistä 20, jotka jaottelimme neljän lähestymistavan alle. Tuloksena saadaan 360 asteen näkemys yrittäjyyskoulusta.

RAKENTEELLINEN LÄHESTYMISTAPA

- NÄKÖKULMA 17 – rehtorit
- NÄKÖKULMA 18 – yrittäjyysyhteyshenkilö
- NÄKÖKULMA 19 – opetushenkilökunta
- NÄKÖKULMA 20 – oppilaat ja opiskelijat

PEDAGOGINEN LÄHESTYMISTAPA

- NÄKÖKULMA 1 – aktiivinen ja eriyttävä opetus
- NÄKÖKULMA 2 – yrittäjyyspedagogiikka
- NÄKÖKULMA 3 – yrittäjäasenne
- NÄKÖKULMA 4 – luovuus ja innovatiivisuus
- NÄKÖKULMA 5 – digitaalinen maailma
- NÄKÖKULMA 6 – kestävä kehitys

YRITTÄJYYSKOULU

AMMATILLISTAVA LÄHESTYMISTAPA

- NÄKÖKULMA 7 – maailman ymmärtäminen
- NÄKÖKULMA 8 – urapolut ja tehtävien vaihtuvuus
- NÄKÖKULMA 9 – yrittäjyystietoisuus
- NÄKÖKULMA 10 – tiedot ja taidot
- NÄKÖKULMA 11 – yrittäjyyskyvyt
- NÄKÖKULMA 12 – opiskelijayrittäjät

KUMPPANUUDEN LÄHESTYMISTAPA

- NÄKÖKULMA 13 – koulujen välinen yhteistyö
- NÄKÖKULMA 14 – yrittäjyyskasvatuksen sidosryhmät
- NÄKÖKULMA 15 – avoimet ovet yrittäjille
- NÄKÖKULMA 16 – yrittäjyyskosysteemit

Euroopan komissio ei vastaa
julkaisun sisällöstä.

20 näkökulmaa – yrittäjyyden tiekartta

TILANNEKATSAUS

Yrittäjyyskoulun neljän lähestymistavan alle sijoittuvan 20 näkökulman avulla voit laatia kaavion seuraavalla tavalla:

RAKENTEELLINEN LÄHESTYMISTAPA

PEDAGOGINEN LÄHESTYMISTAPA

AMMATILLISTAVA LÄHESTYMISTAPA

KUMPPANUUDEN LÄHESTYMISTAPA

Tee itsearviointi oppilaitoksesi sijoittumisesta 80 väittämän osalta, jolloin saat arvion oppilaitoksesi yrittäjyysprofiilista.

Sen avulla pystyt oppilaitoksen tavoitteiden ja resurssien mukaan valitsemaan tietyn lähestymistavan – joskus useammista näkökulmista yhtä aikaa – ja keskittymään siihen.

NELJÄ LÄHESTYMISTAPAA, NELJÄ PILARIA

Työkalun **20 näkökulmaa – yrittäjyyden tiekartta** 20 näkökulmaa on jaoteltu neljän lähestymistavan mukaan, jotka ovat yrittäjyysstrategian neljä todellista tukipilaria.

RAKENTEELLINEN LÄHESTYMISTAPA

Jotta yrittäjyyskoulu pystyy kehittämään oppijoista todellisia syvällisiä muutosvoimia, se tarvitsee ennalta tukea ja vakaan innostavan rakenteen. Motivoitunut ja sitoutunut johtaja on ensimmäinen lähtökohta tiimin muodostamiselle ja rohkaisemiselle. Proaktiivinen opetustiimi on luonnollisesti suuri etu oppijoiden ohjauksessa. Yrittäjyysyhteyshenkilö (tai tiimi) varmistaa, että suoritettavat toimenpiteet ovat johdonmukaisia, kehittäviä ja näkyviä, ja edistää siten yrittäjyyden integroimista kouluelämään.

PEDAGOGINEN LÄHESTYMISTAPA

Yrittäjyyskoulussa käytetään aktiivisia ja eriyttäviä opetusmenetelmiä. Oppija on oppimisensa tärkein toimija laajimmassa merkityksessä. Oppilaitos luo hänelle käytännön tilanteita (projekteja), jotka tekevät kokeilevasta, reflektiivisesta ja voimaannuttavasta yhteisoppimisesta merkityksellistä. Se valmistaa häntä kehittymään muutostoimijaksi, joka pystyy tekemään tietoisia valintoja. Opettajat toimivat valmentajina mahdollistaen, että oppijat ottavat aktiivisesti käyttöönsä yrittäjyystiedot ja yrittäjäasenteen, joihin sisältyvät luovuus, vastuuntunto, oma-aloitteisuus, tiimihenki, peräänantamattomuus ja itseluottamus.

NELJÄ LÄHESTYMISTAPAA OVAT SAMANARVOISIA

Työkalun "20 näkökulmaa – yrittäjyyden tiekartta" neljään lähestymistapaan tulee suhtautua neutraalisti, sillä nämä neljä ulottuvuutta ovat samanarvoisia. Yrittäjyyskoulun profiili ei myöskään vaadi maksimitulosta jokaisesta neljästä lähestymistavasta, vaan päinvastoin tulokset ja mahdolliset "heikkoudet" tulee nähdä ennen kaikkea kehityssuuntina. Näiden suuntien perusteella jokainen voi piirtää oman tiekarttansa.

AMMATILLISTAVA LÄHESTYMISTAPA

Oppijoiden täytyy suhteuttaa toimintansa ympäröivään maailmaan kriittisellä ja valistuneella tavalla. Siksi yrittäjyyskoulun on pyrittävä avaamaan heille tätä muuttuvaa ympäristöä. Tietoisuuden ja ohjauksen avulla he alkavat mahdollisimman pian miettiä asemaa, jonka he haluaisivat ansaita myöhemmin, ja rakentaa urapolkuaan vahvuksiensa ja toiveidensa pohjalta. Yrittäjyyskyvyt huomioidaan erityisesti: niitä kannustetaan ja kehitetään.

KUMPPANUUDEN LÄHESTYMISTAPA

Synergiat ovat tärkeitä yrittäjyyskoulujen muodostamisessa. Alueensa liikkeelle panevina voimina nämä oppilaitokset ovat yhteyksissä sosioekonomiseen ympäristöönsä. Yhteys toteutuu pedagogisina kumppanuuksina toisten oppilaitosten kanssa, jolloin tarpeet ja toimintaresurssit saadaan yhdistettyä. Kehittämällä tiiviitä yhteyksiä yrittäjämaailmaan ja koko yrittäjyyskosysteemiin oppimisesta saadaan konkreettisempaa.

TIEKARTTA

Liitesivuilla olevan 20 näkökulman innoittamana tehty pohdintatyö saa täyden merkityksensä koulujen kehittäessä ja toteuttaessa monivuotista toimintaohjelmaa, joka on laadittu "yrittäjyyden tiekartaksi".

Suosittellemme laatimaan

- oppilaitoksen kokonaisstrategian, sitten strategian lähestymistapa kerrallaan ja lopuksi kortti kerrallaan
- koontitaulukon, jossa on yhteenveto kunkin sivun suosituksiin tulleista vastauksista, ja arvioimaan sitten suunniteltujen toimenpiteiden varsinaista toteutusta.

Strategiassa esitellään yleinen osa ja sitten neljä osaa, joissa syvennyttään kuhunkin neljään lähestymistapaan.

Yleiseen osaan kootaan läpileikkaus yrittäjyyskoulusta

- Onko laadittu kattava strategia? Onko siinä huomioitu kaikki sidosryhmät? Onko se liitetty muihin oppilaitoksen elämää organisoiviin strategisiin asiakirjoihin?
- Miten se on kirjoitettu? Keitä on konsultoitu? Onko sitä hyväksytetty millään tavalla? Onko vanhempia ja muuta ulkopuolista maailmaa otettu mukaan?
- Onko huomioitu erityisesti itse oppijat, jotta he ymmärtävät valintansa ja voivat omaksua sen?
- Mikä on oppilaitoksen itsearvioinnin tulos?
- Mitä yleistavoitteita on määritetty oppilaitoksen luonne ja todellisuus huomioiden? Liittyvätkö ne johonkin neljästä lähestymistavasta? Missä määrin oppilaitos pystyy katsomaan tulevaisuuteen?
- Mitä keinoja käytetään edistyksen arviointiin?
- Tuleeko strategialle "seurantatoimikunta"? Ketkä ovat sen jäseniä?

Neljää lähestymistapaa käsittelevässä neljässä osassa hahmotellaan toteutettavat käytännön toimenpiteet jokaiselle näkökulmalle.

Suosittellemme aloittamaan rakenteellisesta lähestymistavasta ja nimeämään vastuuta, jatkamaan sitten pedagogisesta ja ammatillistavasta lähestymistavasta ja päättämään kumppanuuden lähestymistapaan.

Mitä elementtejä tulisi sisältyä jokaiseen lähestymistapaan? Yleissääntönä suosittellemme keräämään seuraavat tiedot kustakin näkökulmasta:

- Kuka on vastuussa kortista? Keneltä hän saa apua? Kenen luo hän voi lähettää oppijoita? Mitä toimintaresursseja tässä tehtävässä on käytössä ja kuka niistä vastaa?
- Mitkä ovat toteutuskeinot? Ovatko nämä olemassa olevia vai lisäresursseja? Pitääkö resursseja etsiä oppilaitoksen sisä- vai ulkopuolelta?
- Mikä on tämänhetkinen kokonaistilanne? Paljastiko tämä työkalu toimenpiteitä, jotka ovat jo käytössä?
- Mikä on visio? Mitkä ovat näiden eri suunnitelmien odotetut tulokset
  - lyhyellä aikavälillä (kuluvana, ensi vuonna)
  - keskipitkällä aikavälillä (2, 3 vuoden kuluttua)
  - pitkällä aikavälillä (5, 6 vuoden kuluttua)?
- Mitä käytännön toimenpiteitä on suunniteltu?
  - Miten (kokeiluprojekti, tapaaminen, koulutus, vierailu)?
  - Mille kohderyhmille (opettajille/oppijoille)?
  - Keiden kumppanien kanssa (sisäisten/ulkoisten)?

Toivotamme mukavia hetkiä työkalun "20 näkökulmaa – yrittäjyyden tiekartta" parissa!
--

Euroopan komissio ei vastaa
julkaisun sisällöstä.

JULKAISIJA: AEI - Véronique Cabiaux - rue du Vertbois, 13b – 4000 Liège, Belgia
SUOMENNOS ENGLANNINKIELISESTÄ KÄÄNNÖKSESTÄ: Sonator Oy

NÄKÖKULMA 1

AKTIIVINEN JA ERIYTTÄVÄ OPETUS

Aktiivisessa ja eriyttävässä opetuksessa oppijat laitetaan käytännön oppimistilanteisiin, joilla on vaikutusta oppijoiden elämään ja jotka tuovat merkitystä oppimiselle.

Kun opettaja on nimennyt koko ryhmälle tavoitteet, hän kehittää jokaiselle mukautetun opetusstrategian. Tämä ohjaa oppijoita itsenäisemmiksi ja ylittämään itsensä, ja näin heitä jokaista arvostetaan kykyjensä mukaan.

OPPILAITOKSEN KÄYTÄNNÖT

- Minkä roolin annat opetuksessasi sosiaalisille taidoille?
- Miten otat mukaan oppijoiden ehdotukset?
- Laitatko oppijat todellisiin, jopa monimutkaisiin tilanteisiin?
- Mitä esimerkkejä oppilaitoksessasi on aktiivisesta pedagogiikasta?
- Kuuluuko eriyttävä opetus opetusstrategioihisi?
- Laitatko oppijat yhteistyötilanteisiin?
- Vietkö oppijoita ulos perinteisestä oppimisympäristöstä?
- Miten aiot muuttaa opetuskäytäntöjasi?
- Miten arviointikeinojasi sovelletaan oppimiseen?

KÄYTÄNNÖN KOKEMUKSET

Nathalie Heymans opettaa ranskaa (äidinkieltä) Athénée Royal Riva-Bella -yläkoulussa Braine-l'Alleudin kunnassa Belgiassa. Tässä koulussa oppilaat opiskelevat tammikuusta kesäkuuhun projektiaiheita.

"Projekti alkaa aina ranskan tunneilla. Analysoimme kirjan ja ryhdymme kaikki yhdessä perehtymään aiheeseen. Sitten jatkamme tutkimusta mm. maantiedon, matematiikan, luonnontieteiden, liikunnan, musiikin ja kuvaamataidon työpajoissa. Tämä voi johtaa kirjoitustehtävään – yksilölliseen tai yhdessä tehtävään. Yksi ensimmäisistä projekteista perustui pyyntöön oppilaalta, joka halusi parantaa lukutaitoaan ja tutustuttaa muutkin Pikku prinssin tarinaan."

"Hyvin pian oppilaamme ovat itsenäisiä. He rikastuttavat projektia tutkimuksellaan ja omilla pohdinnoillaan, joilla on yhä enemmän merkitystä. Tämä voi myös tarjota tilaisuuden hyödyntää koulun ulkopuolisia tahoja, haastatteluja, viranomaistapaamisia, ainekohtaisia työpajoja, tutorointia yms. Oppilaat määrittelevät oman roolinsa projektissa. He ovat toimijoita, tekijöitä, ja meidän opettajien tehtävänä on opastaa heitä. Nämä järjestelyt etäännyttävät heidät itsestään ja omasta oppimisestaan. He refleктоivat sosiaalisia taitojaan ja tarpeitansa ja etsivät ratkaisuja tavoitteensa saavuttamiseksi."

"Nuoret työskentelevät luokkatovereidensa kanssa mutta myös muiden luokka-asteiden oppilaiden kanssa. Rauhallisessa ja rakentavassa työskentelyilmapiirissä yhteistyöstä on tullut itsestään selvää. Nuoret auttavat toisiaan spontaanisti ja työskentelevät helposti tiimeissä. On tärkeää nostaa esiin jokaisen omat vahvuudet, joita he voivat sitten hyödyntää koko ryhmän hyväksi."

"Projektimme ovat vuosi vuodelta suurempia, ja niihin osallistuu enemmän ihmisiä. Viimeisimmän projektin tuloksena luotiin esitys Braine-l'Alleudin kulttuurikeskukseen. Se oli mahtava hetki! Kun oppilas tuntee itsensä arvostetuksi, hän kykenee suuriin tekoihin ja omaksuu tietoa luonnollisesti."

PÄÄKOHDAT

Aktiivisessa ja eriyttävässä opetuksessa toteutetaan opetuskeinoja ja -menetelmiä, joiden avulla erilaiset, samaan tiimiin tai luokkaan kootut oppijat tavoittelevat yhteistä päämäärää oppien eri tavoin.

Aktiivista ja eriyttävää opetusta harjoittava oppilaitos edistää tiedon, sosiaalisten taitojen ja yrittäjyystaitojen oppimista. Oppija on keskipisteessä ja tärkein toimija omassa oppimisessaan.

Oppilaitos luo itsenäisyyttä tukevat edellytykset:

- ympäristön, jossa on runsaasti tietoa, menetelmiä, tiedonvaihtoa ja yhteistyötä
- toimintaa, joka on vaihtelevaa ja lähellä todellista elämää
- menetelmiä, jotka on sopeutettu tarpeiden mukaan.

Opettajien roolissa on keskeistä

- ottaa mukaan oppijoiden ehdotukset
- arvostaa heidän osaamistaan, sosiaalisia taitojaan ja toimiaan
- yhdistää erilaisuuksia yhteistyöhengen luomiseksi.

NÄKÖKULMA 2

YRITTÄJYYSPEDAGOGIIKKA

Aktiivisen ja eriyttävän opetuksen ohella yrittäjyyskasvatusprosessi on vastuullista, yhteistoiminnallista, refleksiivistä ja kokeellista.

Tässä pedagogiikassa projektin toteuttamisella pyritään innovointiin ja saamaan aikaan toimintaa, joka synnyttää tarpeisiin vastaavia tavaroita, palveluita ja tapahtumia ja tuottaa siksi arvoa ympäristölleen.

Oppilaitokselle tämä tarkoittaa toimintatapojen muutosta. Siihen ryhtyneet vakuuttavat, että tulos on vaivan arvoinen.

OPPILAITOKSEN KÄYTÄNNÖT

- Sovellatko yrittäjyyspedagogiikkaa?
- Mitkä kurssit soveltuvat parhaiten tämältyyppiseen pedagogiikkaan?
- Miten saat oppijat todellisiksi toimijoiksi?
- Mikä motivoi sinua mukauttamaan opetusmenetelmiäsi?
- Mitä sinun pitäisi muuttaa tai säilyttää nykyisistä menetelmistäsi, jotta saisit mukaan aktiivisia käytäntöjä ja rakentavaa oppimista?
- Miten varmistat, että prosessi toteutetaan asianmukaisesti? Miten huomioit heikkoudet?
- Miten arvioit yrittäjyyskäytäntöjen kautta omaksuttuja taitoja?
- Miten arvioit oppijoiden yrittäjäasennetta?

KÄYTÄNNÖN KOKEMUKSET

Lut Vandeveldel on opettanut 20 vuotta College Saint-Guibert -koulussa Gembloux'n kunnassa Belgiassa myyjän ammatillisessa koulutusohjelmassa. Hänen kokemuksensa muuttanut hänen opetusmenetelmiään radikaalisti.

"Käytäntö johdatti minut yrittäjyyspedagogiikan pariin. Enemmän kuin johtamisneuvoja opiskelijani kaipasivat kipeästi lisää itseluottamusta. Perinteisen luokkahuoneopiskelun avulla en kuitenkaan päässyt tähän tavoitteeseen, siitä puuttui usein merkitys heidän kannaltaan. Nykyään aina kun aloitan uuden aiheen, mietin, miten liittäisin sen todellisuuteen. Projektilla on hyvä tehdä oppimisesta merkityksellistä!"

"Olemme usean vuoden ajan järjestäneet television hyväntekeväisyysohjelmaa Télévie varten muotihaasteen, johon osallistuu opettajia ja oppilaita koko koulusta luokka-asteesta tai aineesta riippumatta. Oppilaat ovat myös osallistuneet miniprojekteihin: he ovat esimerkiksi markkinatutkimuksen jälkeen perustaneet terveellisiä välipaloja tarjoavan myymälän. Nämä ovat mahdollisuuksia harjoitella tunneilla opittua teoriaa käytännössä!"

"Opetukseni tuottaa parempia tuloksia, jos aloitan opiskelijoiden kanssa projektilla ja pystyn luomaan yhteyden heihin. He osallistuvat heti kouluvuoden alussa tiiminrakennuspäivään, sillä juuri silloin tiimin on muodostuttava, ei kesäkuussa! Opiskelijat ovat esimerkiksi päässeet tapaamaan Eric Dombia, Pairi Daiza -eläintarhan johtajaa. Hänen viestinsä oli: 'Jos sinulla on unelma, kulje sitä kohti, ja usko itseesi!' Tuolloin heidän silmänsä todella loistivat!"

"Mukaudumme opiskelijoiden mukaan. Jos he jumiutuvat päätöksentekoon tai riitaan, annamme heidän yrittää itse ottaa vastuun tilanteesta. Rajoitamme puuttumisemme hätätilanteisiin. Arvioimme kaikkea asteikolla, jonka täytyy mukautua kunkin projektin todellisuuteen. Tulokset eivät ole niin keskeisiä. Keskustelemme joskus oppilaiden kanssa kiivaasti mm. motivaatiosta, heidän asenteestaan, sääntöjen kunnioittamisesta, peräänantamattomuudesta, täsmällisyydestä ja kekseliäisyydestä, mutta se on hyvin kehittävää. Ja huomaan projektien aikana, että lintsausta esiintyy hyvin vähän. Se on hyvin paljastava menestyksen mittari!"

PÄÄKOHDAT

Oppija pystyy toimimaan ja ottamaan vastuuta joutuessaan tilanteeseen, jossa hänen täytyy tehdä valintoja tai joka on mutkikas ja vaatii tietojen ja taitojen soveltamista. Oppimisesta tulee voimaannuttavaa, yhteistoiminnallista, reflektiivistä ja kokeilevaa.

Yrittäjyyskoulu joutuu muuttamaan toimintatapojaan:

- Toisaalta opettajasta tulee ennemminkin valmentaja kuin opettaja. Hän kulkee oppijoiden mukana, auttaa heitä vahvistamaan itseluottamustaan ja edistää heidän itsenäisyyttään ja yhteistyötään.
- Toisaalta oppimisprosessi ja ponnistelut kohdistuvat järkeenkäyvän projektin käytännön toteutukseen, toisin sanoen toimenpiteet saavat alkunsa oppijoista ja liittyvät todelliseen elämään. Tässä kontekstissa arviointi myös mukautuu kunkin projektin todellisuuteen.

Yrittäjyyspedagogiikan avulla oppijoista tulee todellisia ympäröivän maailmansa sidosryhmiä. He haluavat oppia ja yrittää. Motivoituneina he ovat valmiita kohtaamaan uusia asioita ja muutoksia ympäristön odotusten mukaan.

NÄKÖKULMA 3

YRITTÄJÄASENNE

Laaja-alaisiin taitoihin sisältyy asiaosaamisen lisäksi "pehmeitä taitoja", jotka hankintaan pääasiassa paikan päällä tai toiminnan myötä.

Yrittäjyyspedagogiikassa keskeisiä ovat niistä kuusi: vastuullisuus, oma-aloitteisuus, luovuus, peräänantamattomuus, tiimihenki ja itseluottamus. Niistä muodostuu yrittäjäasenne.

Yrittäjyyskoulussa oppijat pystyvät kehittämään niitä ryhtymällä oman oppimisensa toimijoiksi.

OPPILAITOKSEN KÄYTÄNNÖT

- Onko oppijoille kehittynyt vastuuntunto? Ovatko he hyväksyneet omat sitoumuksensa ja/tai tiimin, ryhmän kanssa sovitut asiat?
- Onko heillä ollut tilaisuus osoittaa oma-aloitteisuuttaan?
- Ovatko he kehittäneet vuorovaikutuskykyään?
- Ovatko he onnistuneet viemään projektin loppuun?
- Onko projektiin osallistumisella ollut positiivinen vaikutus siihen, miten oppijat näkevät itsensä? Olivatko he ylpeitä saavutuksistaan?
- Ovatko he hyödyntäneet tietojaan ja taitojaan selviytyäkseen odottamattomasta? Ovatko he keksineet ideoita tai uusia ratkaisuja?
- Ovatko he pystyneet oppimaan mahdollisista pettymyksistä?

KÄYTÄNNÖN KOKEMUKSET

Baptiste Coppens opettaa uskontoa ja elämäntietoa Athénée Royal -koulussa Monsin kaupungissa Belgiassa. Perustamalla koulun lehden hän innosti oppilaitaan positiiviseen muutosvoimaan ja kasvatti nuorten ylpeyttä tiimistään.

"Oppilaiden osallistuminen koulun lehtiprojektiin on sitäkin ansiokkaampaa, koska se tehdään nyt tiimipohjalta. Rapporteur-lehteä päätettiin esimerkiksi myydä koulun ulkopuolella, jotta siitä tulisi enemmän koko Monsin oppilaiden lehti. Sen taloudellinen selviäminen on täysin omissa käsissämme. Rajoitteet tekevät projektista mielenkiintoisemman. Se kehittää itsenäisyyttä ja vastuuntuntoa, vaikka vaatiikin hieman investointeja."

"Lehden toimitus koostuu eri tavoin lahjakkaista ihmisistä. Osalla on sanottavaa, mutta he eivät välttämättä osaa kirjoittaa hyvin. Tiimin ansiosta pystymme parantamaan asioita yhdessä. Vaikutukset ovat hyvin positiivisia suhteessa siihen, mitä koulun pitäisi antaa heille. Oppilaat kehittävät luovuuttaan ja oma-aloitteisuuttaan, vaikka heidän täytyykin yleensä noudattaa vaatimuksia. Lehti kokonaisuudessaan on heidän ideoidensa toteutuma."

"Suurimpia haasteita oppilaille on ymmärtää, että ideat ovat hyviä, mutta niiden saavuttaminen on aivan toinen asia! Tässä projektissa he ovat mukana todellisessa elämässä. Projekti saa heidät keksimään ratkaisuja ja pääsemään kritiikkiin ja esteiden yli. He esimerkiksi joutuvat työskentelemään tuntien ulkopuolella saamatta palkintoa siitä, jollei hyvin tehdystä työstä kumpuavaa tyytyväisyyden tunnetta lasketa sellaiseksi. Oppilaat ovat hyvin ylpeitä työstään. Tämän huomaa tavasta, jolla he sitoutuvat projektiin."

PÄÄKOHDAT

Yrittäjyyskoulu kannustaa ja kehittää yrittäjyysasenteen kuutta osa-aluetta: itseluottamusta, luovuutta, oma-aloitteisuutta, tiimihenkeä, vastuuntuntoa ja peräänantamattomuutta. Nämä kaikki ”pehmeät taidot” tehostavat toimintaa.

Yrittäjyysasenne on tärkeää oppijoiden tulevaisuuden kannalta, sillä sen avulla he pystyvät saavuttamaan tavoittelemansa päämäärät.

Oppijat

- tekevät työtä yhteisen päämäärän eteen
- kehittävät kykyään keksiä, kehittää ja toteuttaa uusia ratkaisuja
- oppivat tuntemaan omat mahdollisuutensa ja kykynsä ja uskomaan niihin
- hyödyntävät tietojansa ja taitojaan selviytyäkseen odottamattomasta
- arvioivat ja toteuttavat tavoitteitaan
- oppivat, miten pettymyksistä opitaan
- kasvattavat ylpeyttään ja innokkuuttaan saavutustensa kautta
- eivät anna periksi, ennen kuin tavoitteet on saavutettu.

NÄKÖKULMA 4

LUOVUUS JA INNOVATIIVISUUS

Luovuus on innovaatioiden liikkeelle paneva voima. Kun se saadaan esiin, oppijat pystyvät keksimään yksilöllisiä ja yhteisiä ratkaisuja, sopeutumaan muutoksiin ja luomaan oman tulevaisuutensa.

Miten oppijoita ja opettajia ohjataan luovemmiksi?

Yrittäjyyskoulussa pyritään kehittämään oppijoiden luovaa ajattelua ja luovuuskapasiteettia.

OPPILAITOKSEN KÄYTÄNNÖT

- Mitä ehdotat oppijoille, jotta he pystyvät keksimään eri tapoja tilanteen tai ongelman ratkaisemiseksi?
- Mitä luovuustyökaluja ja -tekniikoita esittelet oppijoille?
- Onko opetustiimillä ollut tilaisuus saada koulutusta luovuudesta?
- Miten hyödynnät luovuustekniikoita projektin toteutuksessa?
- Miten luovuustekniikoiden käyttö on eduksi projektipedagogiikassa?

KÄYTÄNNÖN KOKEMUKSET

Marie-Agnès Boxus on romanisti ja opettaa tulevia opettajia Haute École Charlemagne -korkeakoulussa Verviers'in kaupungissa Belgiassa. Hän myös koordinoi luovan laboratorion projektia.

"Olemme perustaneet koulussamme luovan laboratorion. Lähtökohtana oli halu järjestää erilaista toimintaa, jolla heräteltäisiin opiskelijoiden luovuutta heidän opinnäytetöitään silmällä pitäen. Loppujen lopuksi nämä hankkeet edistävät heidän tulevaa uraansa. Vähitellen opiskelijoiden itseluottamus vahvistuu ja he avautuvat niin, että pystyvät esittelemään persoonallisempia asioita. Ryhmä ei kaipaa ajattelun tai opetusmenetelmien vakioimista – päinvastoin."

"Luova laboratorio on täysin ainutlaatuinen paikka koulussa. Se on suuri huone, jonne on järjestetty erilaisia osioita: ideointitiloja, seurustelunurkkaus, suuri pöytä ryhmätöitä varten sekä paljon lautapelejä, aisteja aktivoivia materiaaleja jne. – huipputeknologiaa unohtamatta. Se kuulostaa suurelta aikuisten leikkihuoneelta. Opiskelijat osallistuvat tutkimista, mielikuvitusta ja puhdasta luovuutta edistävään toimintaan ja myös pieniin koulutusmoduuleihin tietyistä aiheista."

"Projektiin sisältyy opettajille tarkoitettu käytäntöön ja teoriaan jaoteltu luovuuden koulutusjakso, asiantuntijavierailuja, tapaamisia innostavien henkilöiden kanssa ja opetuskäyntejä. Meillä on ollut tilaisuus tehdä Jura-vierailu, jossa opimme opettajien hankkeista ja ammattilaisista, joiden toimintaa leimaa luova henki. Sellaista herätellään henkiin Belgian ranskankielisellä alueella. Näiden luovien kokemusten lisääminen johtaa pirskahteleviin ideoihin!"

"Laboratorio on toinen maailma, jossa ei korosteta sisältöä vaan sosiaalisia taitoja. Lisäksi opiskelijoita ei koskaan arvioida, vaan heitä pyydetään arvioimaan välittömästi heille tarjottua toimintaa ja pohtimaan omia asenteitaan ja käytäntöjään. Kun poistutaan oppituntien tavanomaisesta tilasta ja ajasta, opiskelijat alkavat heti soveltaa eri asennetta. He tietävät, että laboratoriossa vallitsee eri logiikka. Heidän herkkyytensä ja älykkyytensä haastetaan ja niitä arvostetaan tässä tilassa, jossa vallitsee yhteisöllinen dynamiikka reflektointia ja yhdessä luomista varten."

PÄÄKOHDAT

Kaikki edistys – taloudellinen tai ei – pohjautuu luovuuteen. Jatkuvasti muuttuvassa maailmassa oppijoiden luovuutta kehittämällä heille annetaan valmiudet keksiä yksilöllisiä ja yhteisiä ratkaisuja, joiden avulla he pystyvät sopeutumaan jatkuvasti kohtaamiinsa haasteisiin.

Siksi yrittäjyyskoulu on erinomainen paikka kehittää oppijoiden erilaisia ajattelutapoja ja luovuuskapasiteettia. Nämä ominaisuudet eivät ole välttämättä luontaisia tai käytössä olevia, vaan niitä täytyy valmistella ja herätellä. Opettajien tulee kehittää oppijoiden taitoja ja asenteita, joissa yhdistyvät mm. luovuus, kriittinen ajattelu, peräänantamattomuus, haasteellisuus, mielikuvitus ja kekseliäisyys.

Yrittäjyyskouluilla on visio siitä, kuinka oppijoista saadaan luovia aikuisia ja kuinka opettajat saadaan rohkaisemaan heitä ja tarjoamaan työkaluja ja hyödyllistä koulutusta.

NÄKÖKULMA 5

DIGITAALINEN MAAILMA

Ovatko digitaaliset opetusvälineet yksinkertaisia vemppeitä vai aitoja oppimistyökaluja? Muotijuttuja vai opetusmenetelmien kehitystä?

Yksi asia on varmaa: oppilaitos, joka miettii **miten** opitaan, on väistämättä mukana digitalisaatiossa.

Useasta paikasta löytyy paljon mielenkiintoisia kokemuksia. Esimerkiksi multimedian sisällyttäminen normaaleihin opetuskäytäntöihin vaatii kuitenkin eri ulottuvuuksien, menetelmien, tekniikoiden ja eettisten seikkojen ymmärtämistä.

Lisäksi digitekniikka tarjoaa mahdollisuuksia tuleville yrittäjille.

OPPILAITOKSEN KÄYTÄNNÖT

- Mitä resursseja opettajille on tarjolla oppilaitoksessasi digitaalisen median ja multimedian hyödyntämiseen opetuksessa?
- Mitä käytännön esimerkkejä voit kertoa näiden työkalujen hyödyntämisestä oppilaitoksessasi?
- Onko opetuskäytäntöjä muokattu multimedian tai digitaalisen ja/tai sosiaalisen median hyödyntämiseksi?
- Mikä osuus (ajallisesti) digitaalisella medialla tai multimedialla on opetusmenetelmissäsi?
- Kuinka paljon käytät säännöllisesti tavanomaisia toimintatapoja suhteessa uusiin digitaalisiin välineisiin?
- Käytätkö aikaa opettaaksesi oppijoille tehokkaita menetelmiä?
- Käytätkö aikaa eettisten ja tietoisten käytäntöjen korostamiseen digitaalisen median ja multimedian käytössä?
- Kiinnitätkö riittävästi oppijoiden huomioita yrittäjyysnäkökulmiin, jotka liittyvät uusien teknologioiden kehitykseen?

KÄYTÄNNÖN KOKEMUKSET

Louvain-la-Neuven kaupungissa Belgiassa sijaitseva ENCBW on yksi Haute École Léonard da Vincin viidestä korkeakoulusta, ja siellä koulutetaan tulevia kasvatuksen ammattilaisia. Rehtori Jean-Paul Guyaux siirsi koulunsa digimaailmaan ja multimedia-aikaan.

"Olemme panneet alulle suuren hankkeen, ENCBW Digital, joka jakautuu kolmeen osioon: koulun opetusvälineet, opettajien koulutus ja digitaalisen pedagogian laboratorion perustaminen. Sen sijaan että olisimme hajauttaneet tämän investoinnin ajallisesti, päätimme korvamerkitä erillisen määrärahan interaktiivisten valkotalujen, tablettien ja videoprojektoreiden hankintaan. Kyse on johdonmukaisuudesta. Jos haluamme toteuttaa todellista opetushanketta, se on tehtävä kokonaisuudessaan. Opettajilla täytyy olla tarvittavat välineet käytössään ilman, että he joutuvat taistelemaan niistä!"

"Tulevia opetuksen ammattilaisia kouluttavana oppilaitoksena vastuullamme on pysyä pedagogisesti valppaana ja pohtia jatkuvasti oppimistapoja. Se on digitaalisen opetuslaboratorion tavoite. Analysoimme koulun kokemusten perusteella, opimme paremmin digitaalisten työkalujen avulla. Kokemuksia analysoi noin kymmenen hengen ryhmä, johon kuuluu koulun opettajia ja Marcel Lebrun, kasvatustieteiden asiantuntija UCL-yliopistosta. Pitkällä tähtäimellä haluamme jakaa kokeidemme tuloksia."

"Koulutuksen järjestäminen opettajillemme oli suuri haaste, johon lähdimme yhdessä omien ja ulkopuolisten kouluttajien kanssa. Halusimme välttää perinteisen kahtiajaon digitalisaation puolesta ja vastaan. Ei ole pakko olla täysin vakuuttunut asiasta, myös kriittisiä näkökulmia tarvitaan. Vielä ei voida tehdä lopullisia johtopäätöksiä, mutta huomaan jo nyt, että aika monet opettajista nauttivat kovasti uusien työkalujen kokeilemisesta. Se on todella rohkaisevaa!"

PÄÄKOHDAT

Opetuksen kehityssuuntien seuraajat painottavat, että lähivuosina on tärkeää integroida informaatio- ja viestintäteknologian tehokas käyttö opettajien koulutukseen. Opettajien myös täytyy nostaa esiin digitaalisten työkalujen valtava potentiaali innovaatioiden ja yrittäjyyden näkökulmasta.

Multimedian ja digitaalisen tekniikan integroiminen opetukseen tarkoittaa useiden tiedonlähteiden hyödyntämistä, jotta menetelmiin, sisältöihin ja apuvälineisiin saadaan vaihtelevuutta. Se vaatii resursseja koulun opetusvälineisiin sekä halua hallinnon puolella.

Opettajille kyse on käytettävissä olevien työkalujen hallitsemisesta ja näiden taitojen siirtämisestä oppijoille. Heidän tehtävänsä on myös nostaa esiin näihin uusiin työkaluihin liittyviä haasteita ja harhaluuloja, kuten yksityisyyden suoja, etiikka ja luottamuksellisuus. Tämä integrointi myös johtaa opetustavan syvälliseen pohdintaan. Perimmäinen haaste on tehdä oppijoista vastuullisia ja valistuneita digitaalisten työkalujen käyttäjiä.

NÄKÖKULMA 6

KESTÄVÄ KEHITYS

Mikä tahansa hanke tuo mukanaan taloutta ja ympäristöä koskevia valintoja sekä yhteiskunnallisia haasteita. Päätös toimia kestäväällä tavalla ei ole pelkästään arvokas mahdollisuus vaan välttämättömyys.

Opetimme sitten maantietoa, filosofiaa, taloustieteitä tai historiaa, erilaiset lähestymistavat ovat mahdollisia: eettinen, normatiivinen, taloudellinen jne. Jo tietoisuus näistä näkemyksistä on ensimmäinen askel kohti vastuullisempia valintoja.

OPPILAITOKSEN KÄYTÄNNÖT

- Miten määrittelet kestäväen kehityksen?
- Mikä sija kestäväällä kehityksellä on opetuksessa ja yrittäjyyskasvatusmenetelmissä?
- Miten opettajan tulisi opettaa oppijoille yhteiskuntaa ja ympäristöä koskevia asioita?
- Miten yhteiskunnalliset ulottuvuudet ja/tai ympäristöulottuvuudet vaikuttavat oppijoiden projekteissaan noudattamiin ohjeisiin?
- Sisällytätkö opetukseesi sellaisia käsitteitä kuin talouden murros, kiertotalous tai jakotalous?

KÄYTÄNNÖN KOKEMUKSET

Jean-Charles Collin on taloustieteilijä, joka opettaa kestävän kehityksen ja kansainvälisen yhteistyön kandidaattiohjelmassa Namurin provinssin ammattikorkeakoulussa Belgiassa. Hänen lähestymistapaansa voidaan kuvata kahdella käsitteellä: suhteellisuus ja kategorisoinnin vastustaminen.

"Kestävä kehitys on hyvin monitahoinen aihe, sillä voimme toimia useilla eri tasoilla: etiikan, lain sekä myös talouden. Voimme tehdä investointeja, jotka ovat yhtä aikaa järkeviä, toteuttamiskelpoisia ja kannattavia itsemme, luonnon ja yhteiskunnan näkökulmasta. Henkilökohtaisesti en pidä yhteiskunnallisten ja ympäristönäkökulmien fatalistisesta luonteesta. Ne eivät ole 'todellisia huolia' vaan mahdollisuuksia. Opiskelijani saavat huomata, että kestävä kehitys voi olla todellinen taloudellinen kasvutekijä."

"Projektin vaikutus on aina vääjäämättä yhteiskuntaan ja ympäristöön. Onkin oltava enemmän tietoinen tästä väistämättömästä ja laaja-alaisesta luonteesta kuin lähestyä näitä puolia erillisinä, hallittavina asioina."

"Kuten valtaosalla väestöstä, ensimmäisen vuoden opiskelijoillamme on usein ahdasmielinen kuva kestävän kehityksen hyvistä ja huonoista puolista. He odottavat ratkaisua, joka pelastaa maailman, mutta koululla ei ole tarjota sellaista. Vähitellen nuoret siirtyvät tästä kaksijakoisesta maailmankuvasta moninaisempaan katsantotapaan. He tajuavat, että vastaus voi olla monimutkainen. He oppivat suhteellisuutta: jokaisella mahdollisuudella on etunsa ja haittapuolensa."

"Toisena vuonna kaikki opiskelijat osallistuvat nuorten yrittäjien YEP-projektiin (Young Enterprise Project), joka on erinomainen työkalu suhteellisuuden oppimisessa. Kestävä kehitys on heidän projektinsa keskiössä. Eräällä opiskelijalla on esimerkiksi teollisen ekologian projekti, jossa hän tutkii ulkoisvaikutusten hyödyntämistä. Toiset keskittyvät lyhyisiin jakeluketjuihin. He ovat ennen kaikkea toimijoita, ratkaisun on tultava heiltä."

PÄÄKOHDAT

Ympäristönsuojelun ja ihmiskunnan kehityksen yhteensovittaminen on tällä hetkellä yhteiskunnallemme erittäin merkittävä haaste, joka koskee luonnollisesti politiikan ja tieteen toimijoita. Se on myös tilaisuus, johon erityisesti opetusjärjestelmän tulee tarttua.

Kestävän kehityksen ja sen haasteiden sisällyttäminen pedagogiseen pohdintaan on askel kohti vastuullisempia valintoja. Tämä reflektointi on sekä väistämätöntä että laaja-alaista. Kestävän kehityksen näkökulma paljastaa, että minkä tahansa toiminnan taloudellisen, ympäristönsuojelullisen, yhteiskunnallisen ja eettisen ulottuvuuden välillä on katkeamaton yhteys.

Kun opettajat kehittävät ja toteuttavat yrittäjäyyspolkuja, heidän täytyy rohkaista oppijoita huomioimaan projektiansa yhteiskuntaa ja ympäristöä koskevat ulottuvuudet sekä lyhyen jakeluketjun ja kiertotalouden näkökulmat. Tällä painotuksella voimme edistää vastuullista näkemystä yrittäjyydestä.

NÄKÖKULMA 7

MAAILMAN YMMÄRTÄMINEN

Työttömyys, ulosliputus, epävarmuus, kriisit, deflaatio...

Uudelleenteollistuminen, solidaarinen talous, bruttokansanonnellisuus, uudet työpaikat...

Oppijoiden täytyy pystyä toimimaan muuttuvassa maailmassa.

Millaista avoimuutta voimme opettaa heille, jotta saamme heidät luottamaan tarkkasilmäiseen tulkintaan ja oivalluksiin ympäristöstään?

OPPILAITOKSEN KÄYTÄNNÖT

- Mahdollistaako oppilaitos globalisaatiota ja sen vaikutuksia käsittelevien tilaisuuksien järjestämisen?
- Avaako se ovensa eri kantoja edustaville asiantuntijoille, jotta saadaan erilaisia näkökulmia asioihin?
- Kuinka opettajat avaavat tunneillaan ovensa maailmalle? Miten oppijat saadaan tietoisiksi nykymaailman realiteeteista ja ymmärtämään niitä?
- Tunnustetaanko naisten asema yhteiskunnassa yleisesti ja erityisesti taloudessa?
- Tukeeko oppilaitos harkitsevasti nuorten oppijoiden "luontaista" digitaalisten välineiden käyttöä?
- Keskustellaanko tunneilla paikallispolitiikan tärkeimmistä taloutta, yhteiskuntaa ja ympäristöä koskevista asioista? Entäpä Euroopan asioista?
- Havainnollistatko oppitunteja vaihtoehtoisilla talousnäkemyksillä, kuten luova talous, digitaalinen talous tai kiertotalous?
- Lisäävätkö vierailut avoimuutta maailmaa kohtaan? Käydäänkö tutustumassa esimerkiksi vaikuttaviin tai erityisen innovatiivisiin infrastruktuureihin tai toisenlaisiin yhteiskunnallisen järjestäytymisen tapoihin?

KÄYTÄNNÖN KOKEMUKSET

Benoit Dujardin on Henallux-ammattikorkeakoulun talous- ja yhteiskuntatieteiden laitoksen johtaja. Hänen toimipisteessään Callemeyn-kampuksella Arlonin kunnassa Belgiassa noin 500 opiskelijaa suorittaa laskentatoimen, sähkömekaniikan ja johdon assistentin opintoja.

"Maailma muuttuu jatkuvasti: globalisaatio, uusi teollinen vallankumous jne. Siksi on petollista luulla, että tänä päivänä hankittu tieto riittää eläkeikään asti. Meidän täytyy auttaa nuoria sisäistämään, että heidän täytyy kehittyä ja mukautua jatkuvasti. Tämä tarkoittaa, että heillä täytyy olla välineitä uutisten kriittiseen tulkintaan, kehityssuuntien seuraamiseen ja ympäristönsä lukemiseen."

"Opiskelijoillamme on mahdollisuus osallistua useisiin suuriin konferensseihin, ja koulumme kutsuu vieraiksi talousasiantuntijoita, kuten Etienne de Callataÿ tai Roland Gillet. Näiden tapaamisten ansiosta opiskelijat saavat paremman yleiskuvan. Esimerkiksi Roland Gillet piti hiljattain luennon aiheesta 'Kriisit ja solidaarisuus Euroopassa: enemmän rohkeutta ja optimismia nuorille', jonka sanoma oli sekä positiivinen että realistinen ja sisälsi huumoria yrittäjyyden vaikeudesta yhteiskunnassamme."

"Avoimuus maailmalle on osa vaadittuja taitoja, joten olemme vähitellen sisällyttäneet sitä useisiin aineisiin. Sitä opetetaan esimerkiksi osana kolmannen vuoden harjoitteluun kuuluvaa ympäristöanalyysiä tai verotuskurssilla, jossa opiskelijoille opetetaan kriittisesti syitä joihinkin tehtyihin toimenpiteisiin, sekä ajankohtaisia aiheita käsittelevien opinnäytetöiden kautta tai jopa kielten tunneilla, joissa puhutaan sijoitusetiikasta."

"Koulutamme tulevaisuuden ammattilaisia. Ammatin harjoittaminen ei kuitenkaan ole pelkästään asioiden osaamista ja tekojen suorittamista, vaan paljon enemmän. Se vaatii asennetta, päämääriä ja innostusta. En kuulu niihin, joiden mielestä koulun täytyy tehdä kaikki. Uskon kuitenkin, että meillä on oma roolimme nuorten ottamisessa osaksi maailmaa."

PÄÄKOHDAT

Yrittäjyyskoulu tarjoaa oppijoille mahdollisuuden tutustua ympäröivään maailmaan ainerajat ylittävällä tavalla ja muodostaa kriittinen mielipide. Ammatillisen uran edistäminen ei rajoitu pelkästään tietoihin ja teknisiin taitoihin, varsinkin kun ne kehittyvät jatkuvasti. Ammatillinen menestys vaatii myös mukautumiskykyä ja muutostointa.

Näiden taitojen hankkimiseksi yrittäjyyskoulu johdattelee oppijat maailman muuttuviin ulottuvuuksiin. Esimerkiksi avaamalla ovet nykypäivän ajattelijoille koulu tarjoaa välineitä maailman globaalien kehityksen tulkintaan yksinkertaistamatta tai liioittelematta.

Huomioidessaan maailman kokonaisuutena yrittäjyyskoulu valmistelee oppijoita tulevaisuuden muutostoimijoiksi.

Euroopan komissio ei vastaa
julkaisun sisällöstä.

NÄKÖKULMA 7 • Maailman ymmärtäminen

NÄKÖKULMA 8

URAPOLUT JA TEHTÄVIEN VAIHTUVUUS

Oppijat tarvitsevat kannusteen urapolkunsa rakentamiseen mahdollisimman varhaisessa vaiheessa.

Tämä tarkoittaa, että heille tarjotaan mahdollisuuksia tutustua eri ammatteihin ja urapolkuihin syvällisen ja realistisen kuvan saamiseksi.

Siihen liittyy mahdollisuus yksilölliseen pohdintaan, jotta jokainen oppija pääsee selville omista vahvuuksistaan ja eritystoiveistaan.

OPPILAITOKSEN KÄYTÄNNÖT

- Miten herättelet oppijoita pohtimaan tulevaa uravalintaansa?
- Kuka käsittelee tulevaa ammatillista uraa oppijoiden kanssa ja missä tilanteissa?
- Tarjoiletko ulkopuolisten kokemuksia tai ammatillisia menestystarinoita?
- Hyödynnätkö oppilaitoksen entisiä opiskelijoita esitellessäsi erilaisia ammatillisia mahdollisuuksia, joihin opetustarjonta antaa mahdollisuuden? Entä vanhempia?
- Miten oppijoita ohjataan tiedon pariin sekä kartuttamaan koulutustaustaansa ja ammatillisia kokemuksiaan?

KÄYTÄNNÖN KOKEMUKSET

Olaf Mertens on Championissa sijaitsevan Institut de la Providence -koulun rehtori Belgiassa. Toisen asteen yleisissä koulutusohjelmissä tulevien valintojen pohdinta alkaa tässä koulussa ensimmäisinä vuosina, ja jokaisen oppilaan kykyjä ja toiveita vaalitaan.

"Oppilaamme aloittavat varhain hyvin reflektiivisen prosessin. Ensimmäisestä vuodesta alkaen keskitymme heidän opiskelutapaansa hyödyntäen opinto-ohjaajaa, joka on päteväitynyt neurokognitiiviseen lähestymistapaan. Oppiessaan tuntemaan itsensä paremmin he kasvattavat teoreettisia taitojaan ja pohtivat mahdollisimman varhain vahvuuksiaan ja sen myötä opiskelusuuntaustaan. Viimeisenä vuotenaan he menevät siinä syvemmälle. Yksipäiväisen koulutuksen aikana he oppivat tunnistamaan sisäiset mekanisminsa ja hallitsemaan paremmin stressiä."

"Muutaman viime vuoden aikana Namurin provinssin yksityiskoulujen yhteenliittymä on ryhtynyt arvioimaan kaikenlaisia koulutusohjelmia, yleisiä ja ammatillisia. Rehtorit ovat laatineet yhdessä esitteen kaikista koulutusohjelmista ja järjestävät joka vuosi vanhemmille ja oppilaille suunnatun esittelytilaisuuden kaikista Namurin ammattikouluista. Tavoitteena on auttaa oppilaita valitsemaan suuntaus ja voittamaan vaikeudet jättää yleisopetus."

"Järjestämme myös uratietoiloja, joissa jokainen oppilas voi osallistua eri töitä käsitteleviin työpajoihin. Kutsumme entisiä oppilaita, jotka ovat yliopisto-opiskelijoita tai ammatissa toimivia. Näin oppilaamme tulevat tietoisiksi sen urapolun todellisuudesta, jota he haluavat seurata. Joskus vieraat saavat oppilaiden silmät aukeamaan apposen auki. Tämä johtaa hyviin pohdintoihin."

"Lanseeraamme tulevaisuudessa 'intohimopolun'. Kerran kuussa lounastauon aikana oppilaat tapaavat henkilön, jolla on ollut hieno työura ja joka on jo lähes ammatillisen uransa loppupäässä. Ideana on nähdä ura intohimona ja osoittaa, kuinka yhden alan opiskeleminen ei tarkoita, että tekee samaa työtä läpi koko elämänsä"

PÄÄKOHDAT

Mitä varhaisemmin oppijat alkavat pohtia tulevaisuuttaan, sitä paremmin valmistautuneita he ovat tekemään valintoja. Päätökset ovat todennäköisesti valistuneempia ja perustuvat heidän todellisiin toiveisiinsa ja kykyihinsä. He pystyvät näkemään ammatillisen uran intohimon toteuttamisena ja sitoutumaan koko sydämestään siihen.

Opetusmaailma tekee osuutensa siinä mahdollistaen, että oppijat voivat rakentaa polkunsä vastuullisella ja oivaltavalla mutta myös kunnianhimoisella ja luovalla tavalla.

Miten? Ensinnäkin tukemalla heidän omaa työskentelyään, jotta he oppivat tuntemaan itsensä paremmin. Toiseksi tarjoamalla heille mahdollisuuksia tutustua käytännössä erilaisiin uriin ja ammatillisiin tilanteisiin ilman tabuja. Työelämän todellisuutta voidaan esitellä vaikkapa menestystarinoiden kautta, hyödyntämällä mediaa ja kutsumalla ihmisiä kertomaan omista kokemuksistaan.

Yhteistyö vanhempien kanssa on taattava koko koulun tarjoaman opinto-ohjauksen ajan. Vanhempien lisäksi koulun entiset oppilaat sekä koulun lähistöltä löytyvät sidosryhmät voivat osallistua koulun projekteihin.

NÄKÖKULMA 9

YRITTÄJYYSTIETOISUUS

Oppijoiden yrittäjyyden kehittämisessä ovat mahdollisia erilaiset toimenpiteet, joita yhdistävät samat periaatteet.

Toisaalta täytyy järjestää kohtaamisia yrittäjien kanssa, sillä he ovat toimijoina tehneet joskus päätöksen perustaa oman yrityksen. Tutustuminen heidän tarinoihinsa ja kokemuksiinsa ja heidän perustotuksiensa jakaminen avaa oppijoiden mielet ja voi myös antaa uusia näkökulmia henkilökohtaisiin pohdintoihinsa.

Toisaalta täytyy järjestää projekteja, jotka toteutuvat joskus leikkisällä ja mielikuvituksellisella tavalla ja toisinaan konkreettisella ja täysin vakavalla tavalla.

OPPILAITOKSEN KÄYTÄNNÖT

- Millaisia aloitteita teet opiskelijoiden yrittäjähengen herättämiseksi?
- Tarjoatko erilaisia kokemuksia vuoden aikana?
- Voivatko opiskelijat osoittaa yrittäjähenkeä projekteissa, jotka perustuvat työelämästä saatuihin käytännön ideoihin?
- Mitä työkaluja käytät?
- Millaisia kumppaneita koetat saada?
- Päästätkö mielelläsi yrittäjiä tunneille puhumaan kokemuksistaan ja ehdottamaan käytännön toimintaa?
- Miten ymmärrät oppijoiden tarpeen kuulla käytännön kokemuksista?

Euroopan komissio ei vastaa
julkaisun sisällöstä.

NÄKÖKULMA 9 • Yrittäjyystietoisuus

KÄYTÄNNÖN KOKEMUKSET

Claude Vanguestine toimii koordinaattorina markkinoinnin kandidaattiohjelmassa. Hän opettaa myyntitekniikoita ja projektinhallintaa Liegen provinssin korkeakoulussa Haute École de la Province de Liege Belgiassa.

"Haluamme, että opiskelijamme kohtaavat todellisen yritysmaailman useissa keskeisissä vaiheissa. Tavoitteena on luonnollisesti herätellä yrittäjähenkkeä mutta myös suhtautua kriittisesti. Esimerkiksi ensimmäisen vuoden toisella lukukaudella opiskelijat esittelevät ideoitaan nuorten yrittäjien YEP-projektin alussa noin 15 ammattilaiselle ja saavat näiltä ensimmäisen palautteen."

"Toinen merkkipaalu on vuosittain lokakuussa toisen vuosikurssin opiskelijoille järjestettävä kokonainen yrittäjyydelle omistettu viikko. Tämä yrittäjyysviikko on heille merkittävä. Tuntien sijaan järjestetään seminaareja yrittäjyydestä ja tiiminrakennuksesta. Tapahtumiin osallistuu teknisiin tai johtamisen aloihin erikoistuneita opettajia sekä monia yrittäjiä, joiden odotetaan kertovan tunnin verran omista kokemuksistaan ja lisäksi olevan myös mukana projektien arvioinneissa tai tiiminrakennustoiminnassa."

"Yrityksen koolla tai maineella ei ole merkitystä meille, kun valitsemme asiantuntijat kertomaan käytännön kokemuksistaan. Jotkut heistä ovat entisiä opiskelijoitamme. He voivat edustaa myös voittoa tavoittelemattomia toimijoita. Ennen kaikkea kutsumme dynaamisia henkilöitä, jotka innostavat yrittämään kertomalla, miten he ovat uskaltaneet perustaa oman yrityksensä ja mitä he ovat joutuneet kokemaan. Opiskelijat eivät käy teorialuennoilla, vaan osallistuvat todellisiin esittelyihin ja kokemusten jakamiseen."

"Viestin kertominen on hyvä asia, mutta opiskelijat myös odottavat kovasti saavansa kerrankin palautetta ammattilaisilta. Se on heille hyvin motivoivaa. He pitävät ulkopuolisesta maailmasta tulevaa kritiikkiä rakentavampana kuin opettajiltaan saamaa."

PÄÄKOHDAT

Käytännön kokemukset ovat tärkeitä välineitä yrittäjähengen herättelyssä. Oppijat hyötyvät missä vaiheessa tahansa, kun he saavat kuulla kokemuksista, tapaavat yrittäjiä ja osallistuvat tunneilla käytännön toimintaan itse kokeillen.

Yrittäminen on ennen kaikkea sitä, että yrittää itse. Yrittäjyystietoisuus onkin nähtävä laajassa merkityksessä. Myös projektien hoitaminen olemassa olevassa rakenteessa on yrittäjyyttä, niin kutsuttua sisäistä yrittäjyyttä.

Yrittäjyyskoululla täytyy siksi olla käytössä erilaisia työkaluja ja erilaista toimintaa yrittäjyystietoisuuden lisäämiseksi sekä kumppaniverkosto sen levittämiseksi.

NÄKÖKULMA 10

TIEDOT JA TAIDOT

Yrittäjyys­shalun kehittäminen on oma tavoitteensa ja hyödyttää koko yhteiskuntaa.

Energian ja toimintahalun muuttaminen teoksi vaatii, että yrityksen perustamiseen ja johtamiseen liittyvää tietoa välitetään ja aktivoidaan henkilökohtaisten ominaisuuksien mukaan.

Jotta yrittäjyys­shalua saadaan lujitettua ja vahvistettua, on tärkeää, että koulutukseen sisältyy tavoite yrittäjyys­toiminnan tietojen ja taitojen tukemisesta.

OPPILAITOKSEN KÄYTÄNNÖT

- Mihin aineisiin mielestäsi on mahdollista sisällyttää yrityksen perustamistilanteita?
- Mitä tunteillasi hyödyntämiä työkaluja ja menetelmiä, jotka eivät liity yrittäjyyteen, voidaan soveltaa palvelemaan yrityksen johtamista?
- Millä oppitunneilla käsitellään jo yrityksen perustamiseen liittyviä aiheita?
- Minkä opetusmenetelmien avulla oppijat pystyvät oppitunneilla pääsemään pelkkää taitojen kehittämistä pidemmälle?
- Miten varmistat yrityksen johtamiseen keskittyvissä aineissa, että yrittäjyydestä puhutaan positiivisessa sävyssä aiheen teknisiä yksityiskohtia vääristelemättä?
- Mitkä ovat oppituntiesi tavoitteet yrityksen johtamisessa ja/tai perustamisessa? Huomioitko aineen vaatimien taitojen kehittämisen lisäksi muita näkökulmia?
- Miten käsittelet opetuksessasi yrittämisen vaikeutta? Miten käsittelet uutisissa säännöllisesti esiintyviä ristiriitaisia aiheita?

Euroopan komissio ei vastaa
julkaisun sisällöstä.

NÄKÖKULMA 10 • Tiedot ja taidot

KÄYTÄNNÖN KOKEMUKSET

Antoni Fasullo opettaa yrityksen johtamista ja markkinointia Hainaut'n provinssin ammattikorkeakoulussa Haute École de la Province de Hainaut-Condorcet Belgiassa. Hänen mielestään yrittäjyyttä ja yksilön kehittymistä ei voida erottaa toisistaan.

"Opiskelijamme ovat jo pitkään käsitelleet kaikkea, mikä koskee innovatiivisten ja omaperäisten talousmallien ja -suunnitelmien luomista. He myös voittavat usein kilpailuja. Yhdessä vaiheessa kuitenkin jouduin kohtaamaan opiskelijoita, jotka olivat hylänneet lupaavan projektinsa. Se oli haastavaa: miksi he eivät olleet vieneet sitä loppuun? Meiltä oli selvästi jäänyt jotain huomaamatta. Se sai minut kiinnostumaan valmentamisesta, koska yrittäjyyteen liittyy paljon eri ulottuvuuksia: henkilökohtaisia, taloudellisia, tiiminrakentamiseen liittyviä jne. Nykyään opiskelijani oppivat tunneillani yrittäjyyden ohella myös itsensä kehittämistä."

"Matka ideasta tuotteeksi voi olla pitkä. On parempi olla erittäin hyvä yrittäjä, jonka projekti ei ole kummoinen, kuin päinvastoin. Nykyään tavoitteeni on kouluttaa tulevien yrittäjien sijaan yrittäjähenkisiä ihmisiä, joilla on mm. peräänantamattomuutta, tiimihenkeä, oma-aloitteisuutta ja itseluottamusta. On tärkeää, että opiskelijat pystyvät hyödyntämään koko potentiaaliaan projektin toteutuksessa."

"Erään pilottihankkeen osana opetin teknisten aineiden opettajille luovuutta. Se oli mahtavaa! Tämä on ensimmäinen vaihe yrittäjyyden sisällyttämisessä koko opetusohjelmaan. Tässä koulu kehittyy: tekniikan ja yritysten maailmat täytyy tuoda lähemmäs toisiaan."

"Tavoitteena markkinoinnin ja yrityksen johtamisen oppitunneilla on laatia ideasta liiketoimintasuunnitelma. Opiskelijat kokeilevat ryhmätyötä yritysprojekteissa, joihin kuuluu mm. toimintasääntöjen, arvojen ja yhteisen vision määrittelyä. Kaikki tämä voidaan siirtää yrityksiin, joista todellista tiimihenkeä ei aina löydy."

PÄÄKOHDAT

Monissa kouluaineissa voidaan omaksua tietoa yrityksen perustamisen ja johtamisen eri osa-alueilta: voidaan opetella yrittäjyysnäkökulmaa, liiketoimintamalleja, rahoitusta, projektinhallintatyökaluja, Business Model Canvas -työkalua, markkinointistrategioita jne.

Jotta oppiminen olisi tehokkaampaa oppijan ammatillisen polun ja itsensä toteuttamisen näkökulmasta, on oleellista kehittää ja kannustaa yrittäjäasennetta näissä yhteyksissä ja käyttää mukautettua pedagogiikkaa. On myös tärkeää huomioida nämä näkökulmat arvioinneissa.

Tällä tavalla toimiessaan yrittäjyyskoulu kannustaa nuoria yritystoimintaan ja toisaalta antaa heille uusia näkökulmia. Se edistää yrittäjyystietoja ja -taitoja kestäväällä tavalla. Tietoisuuden ja harjoituksen myötä jotkut oppijat alkavat harkita yrittäjyyttä tyydytystä tuovana elämänprojektina.

NÄKÖKULMA 11

YRITTÄJYYSKYVYT

Yrittäjähengen vaaliminen on jokaisen asia: opettajien ja hallinnon täytyy pystyä havaitsemaan yrittäjyyskyvyt oppijoiden joukosta, kannustaa heitä ja tunnustaa heidän oikeutensa käydä toimeen.

Useat oppijat osoittautuvat oppimismatkansa kuluessa halukkaiksi yrittämään ja tekemään aloitteita lyhyellä tai keskipitkällä aikavälillä.

Nämä oppijat hakevat mahdollisuuksia projekteihin ja tarvitsevat tukea.

OPPILAITOKSEN KÄYTÄNNÖT

- Miten luot puitteet aloitteiden tekemiselle oppilaitoksessasi? Mitä aloitteita rohkaiset?
- Miten käsittelet oppijaa, joka on halukas aloittamaan projektin? Ehdotatko yhteyshenkilöitä tai mahdollisuuksia hänen projektiinsa liittyvään toimintaan?
- Onko oppilaitoksessa resursseja (rakenteita tai henkilöitä) tukemaan oppijoiden projekteja?
- Mitä teet huomatessasi, että oppija on vastaanottavainen yrittäjyysnäkökulmalle? Tarjoatko siihen sopivaa toimintaa? Mitä?
- Miten tuet oppijaa, joka haluaa toteuttaa oman projektinsa, jossa luodaan toimintaa oppilaitoksen ulkopuolelle? Millaista tukea tai mukautettua toimintaa tarjoat hänelle?
- Miten edistät erilaisten kykyjen yhteistyötä yrittäjyysprojektin kehittämiseksi?

Euroopan komissio ei vastaa
julkaisun sisällöstä.

NÄKÖKULMA 11 • Yrittäjyyskyvyt

KÄYTÄNNÖN KOKEMUKSET

Catherine Van de Wouver opettaa markkinointia Ephem-korkeakoulussa, jonka Louvain-la-Neuven kampuksella Belgian Valloniassa on noin 1 500 opiskelijaa kolmessa koulutusohjelmassa: laskentatoimi, markkinointi ja tietotekniikka.

"Ephem on aina halunnut olla hyvin todellisuutta lähellä oleva koulu. Siksi olemme sisällyttäneet yrittäjyyteen liittyviä moduuleja ensimmäisestä vuodesta alkaen kaikkiin koulutusohjelmiin, niin tekniikan kuin taloudenkin puolelle. Koetamme tunnistaa eri keinoin yrittäjyyskyvyt ja tarjota heille toimintaa. Haluamme pitää yllä jatkuvuutta: joitain ensimmäisenä vuonna aloitettuja projekteja jatketaan kolmantena vuonna ja niitä voidaan jatkokehittää syvällisemmin harjoittelun aikana sen sijaan, että suoritettaisiin tavallinen harjoittelu."

"Jotkut opiskelijamme tekevät useiden kuukausien ajan yhteistyötä valitsemiensa vallonialaisten pienten ja keskisuurten yritysten kanssa. Heidän tehtävänä on keksiä yritykselle uusi tuote kehityssuuntien tai ajankohtaisten aiheiden innoittamana. Työskentely oikeassa projektissa simulaation sijaan saa heidät sitoutumaan paremmin. Sitoutuessaan yritykseen opiskelijat vievät projektin loppuun. Se myös tehostaa tiimihenkeä ja kannustaa heitä oma-aloitteisuuteen. Monille syntyy jopa halu perustaa oma yritys jonain päivänä."

"Rehtorimme kannustaa pontevasti opetustiimiä osallistumaan koulutuksiin. Ennen yhteistyötä yritys- ja innovaatiokeskus AEI:n kanssa saimme esimerkiksi jo koulutusta luovuudesta. Sen jälkeen luovuustekniikat ovat levinneet: koulutuksen käyneet opettajat ovat puolestaan kertoneet asiasta uusille. Kun nykyään kohtaamme opiskelijoita, joilta puuttuu ideoita tai jotka eivät koe itseään luoviksi, olemme paremmin varustautuneita. Eri tekniikoiden avulla pystymme herättelemään heidän luovuuttaan."

"Olemme muodostaneet yrittäjyyskolon, joka koostuu kuudesta eri aineen opettajasta. Tavoitteenamme oli organisoida ja ennen kaikkea tehdä näkyväksi yrittäjyystoimenpiteemme koulussa ja koulun ulkopuolella. Kun opiskelija haluaa päästä alkuun, hän tietää, että solu on olemassa ja pystyy neuvomaan ja ohjaamaan häntä. Vaikutus on todellinen: yhä useampi opiskelija haluaa vaihtaa harjoittelunsa projektiin. Solun olemassaolo on todellinen kannuste."

PÄÄKOHDAT

Jotta yrittäjyys voidaan sisällyttää luonnollisesti oppijan ajatteluun, se täytyy esitellä pedagogisen polun alussa laaja-alaisesti.

Opettajat ovat kriittisessä asemassa yrittäjyyskykyjen ja motivaation tunnistamisessa. He kouluttavat oppijoita, yrittävät parhaansa mukaan antaa heille tietoa sekä kannustaa ja rohkaista heitä yksilöllisellä tavalla, joka perustuu jokaisen omien potentiaalien kehittämiseen. He myös varmistavat, että oppijoita ohjataan ja neuvotaan.

Edellytykset yrittäjyyden kehittämiseen ovat keskeisiä toiminnan edistämisessä. Siksi on tärkeää, että oppilaitokseen on järjestetty puitteet yrittäjyyskykyjen tunnistamista ja oppijoiden tukemista varten.

Euroopan komissio ei vastaa
julkaisun sisällöstä.

NÄKÖKULMA 11 • Yrittäjyyskyvyt

NÄKÖKULMA 12

OPISKELIJAYRITTÄJÄT

Yrittäjähänkeä kehittävä toiminta koko koulutuksen aikana ja tieto yrityksen perustamistoimenpiteistä voivat herättää joillakin opiskelijoilla halun aloittaa seikkailu nopeasti ja tosissaan.

Miten pitäisi toimia? Miten heitä ohjataan? Miten teemme sen asianmukaisesti huomioiden eri prioriteetit, joita opiskelumenestyksellä ja työelämän varhaisella aloittamisella voi olla? Oppilaitoksella ei välttämättä ole täydellisiä ja ajan tasalla olevia vastauksia kaikkiin oppijoiden kysymyksiin oikean yrityksen perustamisesta.

On olemassa monia organisaatioita, jotka neuvovat yrittäjyydestä kiinnostuneita projektin suorittajia.

Tukiorganisaatiot ovat arvokkaita oppilaitoksen yrittäjyysnäkökulman täydentämisessä. **Oppijoita puolestaan tieto tällaisen avun olemassaolosta rohkaisee.**

OPPILAITOKSEN KÄYTÄNNÖT

- Miten pystyt tarjoamaan kattavat tiedot tuleville yrittäjille tarjolla olevasta tuesta?
- Onko oppilaitoksella sisäinen yhteyshenkilö ohjaamassa opiskelijayrittäjiä?
- Onko oppilaitoksella yhteyksiä yrityksen perustamista tukeviin sidosryhmiin?
- Tarjoatko oppijoille mahdollisuuksia tehdä opintojen osana analyysyjä oikean yrityksen perustamista varten?
- Miten saat suoran yhteyden todellisia projekteja suorittavien oppijoiden ja yrityksen perustamisen tukipalveluiden välille?
- Miten lisäät oppijoiden ja heitä ohjaamaan pystyvien yrittäjien välisiä yhteyksiä? Ovatko tutorointi ja mentorointi sinulle tuttuja käsitteitä?
- Arvostatko henkilökohtaista työtä yrityksen perustamiseksi opintojen osana? Koskeeko se kaikentyypistä toiminnan luontia? Miten sitä käsitellään yhteisprojekteissa?

Euroopan komissio ei vastaa
julkaisun sisällöstä.

NÄKÖKULMA 12 • Opiskelijayrittäjät

KÄYTÄNNÖN KOKEMUKSET

Barbara Lefèvre toimii talous- ja johtamistieteiden assistenttina Hainaut'n provinssin korkeakoulussa Haute École de la Province de Hainaut-Condorcet maataloustieteiden laitoksella Athin kunnassa Belgiassa. Hänen halunsa yrittäjähengen juurruttamiseen kumpuaa hänen opiskeluvuosiltaan.

"Sain yliopistossa perehdytyksen yrittäjyyteen osallistuessani kilpailuihin. Siksi rohkaisen nykyään kaikkia oman yrityksen perustamiseen motivoituneita opiskelijoita aloittamaan prosessin ennen valmistumistaan. Kierrän tunneilla, usein entisten opiskelijoiden kanssa, puhumassa kokemuksistamme. Kerron heille vanhasta projektistani, jossa halusimme sisällyttää oluttarjottimeen pullonavaajan. Se saa heidät nauramaan. Mikä tärkeintä, he oivaltavat, että projekti voi alkaa typerästäkin ideasta. Opiskelijoiden vastaanotto on ollut innostunut."

"Viimeisenä vuonna opiskelijoilla on mahdollisuus käyttää 15 viikon harjoittelunsa oman projektinsa käynnistämiseen, jolloin heidät ohjataan alueemme tukipalveluiden, kuten CEEI:n (Euroopan yritys- ja innovaatiokeskuksen), pariin. Se on heidän kandidaatin tutkielmansa. Tavoitteena on, että nuoret käyttävät aikaa ideansa toteutuskelpoisuuden tutkimiseen. Mielestäni erittäin potentiaalisissa projekteissa ratkaisee opiskelijan motivaatio."

"Opiskelijoillamme on mahdollisuus saada tukea koko opintojensa ajan. Kilpailujen järjestäminen ja tukipalveluiden edustajien kutsuminen tunneille heti alusta lähtien antaa ideoille ja opiskelijoille mahdollisuuden kypsyä. Eräs ensimmäisen vuoden opiskelija esimerkiksi halusi perustaa sampikasvattamon kaviaarin tuottamista varten. Hän osallistui ensin Monsin CEEI:n kilpailuun ja voitti ensimmäisen palkinnon. Idea eteni, ja viimeisenä vuonna hän päätti syventää liiketoimintasuunnitelmaansa kandidaatin tutkielmassaan."

"Minulla ei ole vastauksia kaikkiin opiskelijoiden kysymyksiin. Mikä yritysmuoto pitäisi valita? Kuinka paljon ihmisen sitoutuminen maksaa? Kun opiskelijoilla on tarkkoja kysymyksiä, ohjaan heidät välittömästi eri tukipalveluiden tai työtovereideni luo. Verkostostani löytyy sopiva yhteyshenkilö. Tieto neuvoja antavista ihmisistä ja organisaatioista rauhoittaa opiskelijoita valtavasti, kuten myös heidän vanhempiaan."

PÄÄKOHDAT

Rohkaistakseen oppijoita yrittämään oppilaitos voi pyytää apua ulkopuolisilta toimijoilta, joiden tehtävänä on ohjata yrittäjän matkaa ideasta saavutuksiin. Monet toimijat tarjoavat ohjaavaa toimintaa tai ohjelmia, joihin oppijat voivat osallistua, jos heillä on halu – joskus pikaisestikin – muuttaa idea konkreettiseksi projektiksi. Yhteistyöstä ulkopuolisten tahojen kanssa voidaan kertoa oppilaitoksen projektien yhteydessä. Oppilaitoksen ja ulkopuolisen tahon samanaikainen tuki on tärkeää.

Oppilaitoksen yrittäjille tarjoaman avun rinnalla nämä ulkopuoliset ohjelmat tukevat ja ohjaavat nuoria, joilla on potentiaalia ja intoa yrittäjyyteen.

Tuen perimmäinen tavoite on auttaa oppijoita, jotka haluavat ryhtyä yrittäjiksi. Mitä proaktiivisempia opettajat ovat, sitä helpompi oppijoiden on omaksua oikeat tavat projektiansa tutkimista ja neuvontaa varten.

Euroopan komissio ei vastaa
julkaisun sisällöstä.

NÄKÖKULMA 13

KOULUJEN VÄLINEN YHTEISTYÖ

Oppilaitosten välisten synergioiden etsiminen on yrittäjyyskouluille tyypillinen käyttäytymismalli.

Koska ne ovat alueensa toimijoita ja yhteydessä sosioekonomiseen ympäristöönsä, niiden on helppo ryhtyä yhteistyöhön toisten oppilaitosten kanssa.

Solmimalla rikastuttavia pedagogisia kumppanuuksia toisten dynaamisten oppilaitosten kanssa on mahdollista saada tarpeet ja toimintaresurssit yhdistettyä.

OPPILAITOKSEN KÄYTÄNNÖT

- Teetkö yhteistyötä muiden alueen oppilaitosten kanssa? Millaista? Eri tasoilla? Erilaisten ja täydentävien koulutusohjelmien kanssa?
- Millaista toimintaa olet toteuttanut toisten oppilaitosten kanssa?
- Kuinka otat muita oppilaitoksia mukaan projekteihin?
- Onko projekteissasi tarpeita, joissa yhteistyö toisten oppilaitosten, eri asteen oppilaitosten tai erikoistuneen koulutusohjelman kanssa voisi auttaa?
- Oletko kuullut toisen oppilaitoksen mielenkiintoisista yrittäjäyyskäytännöistä, joita voitaisiin siirtää omaan oppilaitokseesi?

KÄYTÄNNÖN KOKEMUKSET

Jacqueline Vanderstocken on rehtorina belgialaisessa toisen asteen oppilaitoksessa Athénée provincial de Leuze, jossa on noin 350 oppilasta. Hän on vakuuttunut yrittäjyyspedagogiikasta.

"Vuonna 2012 perustimme moottorimekaniikan Advanced Technology Center -teknologiakeskuksen. Tässä ATC-keskuksessa olemme luoneet yhteyksiä ja vaihtaneet kokemuksia muiden toisen asteen koulujen, yliopistojen ja jopa yritysten kanssa. Sen myötä olemme saaneet yhdistettyä myös resurssimme ja varusteemme."

"Olemme myös toteuttaneet My Machine -projektin, jossa peruskoulun oppilaat sekä toisen asteen ja korkeakoulujen opiskelijat rakentavat hämmästyttävää konetta yhdessä koordinoiden. Tämä yhteistoiminnallinen ympäristö opettaa nuorille avaimia menestykseen. Siellä syntynyt tiimihenki leviää, ja taitoja yhdistämällä he pystyvät saavuttamaan päämääränsä."

"Tämän koulujen välisen projektin avulla oppilaat voivat näyttää osaamistaan, mikä saa heidät jatkamaan peräänantamattomasti. Oppilaita rohkaistaan myös kertomaan projekteistaan suurelle yleisölle tiedotusvälineiden välityksellä."

"Yritämme projekteissa vastata alueen tarpeisiin, luoda paikallista muutosvoimaa. Toteutamme alueellisen työllisyys- ja koulutusvaliokunnan laatimaa toimintasuunnitelmaa, kuten muutkin koulut. Olemme ottaneet käyttöön siihen sisältyvän suunnitelman Génération Outil, jossa eläkkeelle jääneet käsityöläiset esittelevät osaamistaan peruskoulun oppilaille."

PÄÄKOHDAT

Yrittäjyyskoulu avaa ovet ulkopuoliselle maailmalle ja tekee yhteistyötä toisten oppilaitosten kanssa. Yhteistyökumppaneiden hakeminen toisista oppilaitoksista – verkostosta, koulutusasteesta tai pedagogisista suuntauksista riippumatta – tapahtuu luonnostaan. Halu olla osa ympäristöä rikastuttaa opetusta ja oppiaineiden käytäntöjä ja antaa joskus myös mittakaavaetuja ihan taloudellisella tasolla.

Tämän näkemyksen ansiosta toimenpiteet säteilevät laajalle, niin oppilaitoksen sisä- kuin ulkopuolella. Oppijat hyötyvät oppilaitosten välisistä kumppanuuksista ja kehittävät yhteistyö- ja viestintävalmiuksiaan. Verkostoituminen on tärkeää toiminnan alulle panemiseksi, ja se johtaa yhteisiin hankkeisiin.

Yhteistyön ansiosta oppijat pystyvät yhdistämään toimintansa käytännön visioon tulevaisuudestaan, laatimaan todellisiin odotuksiin ja tarpeisiin vastaavia projekteja sekä kehittämään mukautumiskykyään.

Euroopan komissio ei vastaa
julkaisun sisällöstä.

NÄKÖKULMA 13 • Koulujen välinen yhteistyö

NÄKÖKULMA 14

YRITTÄJYYSKASVATUKSEN SIDOSRYHMÄT

Opettajia voidaan auttaa kehittämään oppijoiden yrittäjäasennetta ja toteuttamaan enemmän yrittäjyyspedagogiikkaa, johon sisältyy luovuutta, oma-aloitteisuutta, itseluottamusta jne.

Tietyt sidosryhmät tuottavat työkaluja tai elävöittämiskeinoja, jotka on suunniteltu herättelemään oppijoita yrittäjyystietoisuuden ja yrittäjyyden eri osa-alueisiin nostamalla näitä aiheita oppimisen ytimeen.

Tällaiset työkalut ovat oppilaitosten käytössä ja odottavat vain käyttöönottoa!

OPPILAITOKSEN KÄYTÄNNÖT

- Hyödynnätkö yrittäjyystietoisuuden lisäämiseen suunniteltuja työkaluja tai toimenpiteitä?
- Mistä kanavista saat tietoa yrittäjyyskasvatuksen työkaluista?
- Mitä tavoitteita sinulla on yrittäjyyskasvatuksen työkalujen ja elävöittämiskeinojen käytössä?
- Oletko pohtinut oppijoiden yrittäjyystietoisuutta lisääviä toimenpiteitä laajasti eri vuosikursseille tai luokkasteille? Oletko suunnitellut koko opintojen ajan kestävän "yrittäjyysmatkan"?
- Ripotteletko tietoja elävöittämiskeinojen välityksellä, kun kyseessä on varsinaisesta opetusajasta pois oleva valinta?
- Tarjoatko oppijoille mahdollisuuksia osallistua liiketoimintasuunnitelma-/yrityskilpailuihin?
- Kun hyödynnät koulun ulkopuolisia tahoja, oletko pohtinut, miten hyvin niiden käytännöt sopivat omiisi?
- Miten olet ottanut huomioon oppijoiden toiveet toimintaa suunnitellessasi?
- Miten arvioit ulkopuolisilta sidosryhmiltä saadun tuen vaikutusta?

KÄYTÄNNÖN KOKEMUKSET

Ludovic Keirsbilck opettaa kaupallisia aineita ja tietotekniikkaa Athénée Royal Thomas Edison (ARTEM) -koulussa Mouscronin kunnassa Belgiassa. Koulussa on tarjolla perusopetusta ja toisen asteen yleissivistäviä, teknisiä ja ammatillisia koulutusohjelmia sekä osa-aikaisia opinto-ohjelmia ja työssäoppimiskoulutusta.

"Hyödynämme yritys- ja innovaatiokeskus AEI:n tarjoamia tai suosittelemia työkaluja ja toimenpiteitä parhaalla mahdollisella tavalla mukauttaen niitä omiin käytäntöihimme. Kokemuksemme perusteella pystymme arvioimaan, mitä työkaluja tarvitsemme ja mitä emme. Etsimme erilaisten yhteistyökumppaneidemme kautta tehokkaat rakenteet, tiedot ja pedagogiset työkalut, jotka auttavat ja tukevat opettajiamme, sillä opettajat eivät ole saaneet kovin paljon koulutusta yrittäjäystaitojen kehittämiseen."

"Projektityöskentely on työlästä, se vaatii organisointia ja rohkeutta – varsinkin jos haluaa kaikkien koulutusohjelmien tekvän yhteistyötä. Opettajien täytyy myös saada perehdytystä työkalujen käyttöön. Mutta mielestämme se on meidän tehtävämme. Oppilaat ovat yhä huonommin perillä ympäröivästä maailmasta ja siitä, mitä voivat itse antaa yhteiskunnalle. Monilta puuttuu itseluottamusta. Kun heillä on projekti käsissään, he pystyvät saavuttamaan poikkeuksellisia asioita!"

"Oppilaat ovat järjestelmän ytimessä, sillä juuri he suorittavat omia projektejaan. Opettajien tehtävä on kanavoida ja esitellä asioita, joita oppilaat eivät olisi tulleet ajatelleeksi. Kannustamme kuitenkin nuoria selviämään ja tulemaan itsenäisiksi. Oppilaan asettaminen takaisin keskiöön elämään omaa oppimistaan on paljon lupaavampaa. Eikä kukaan työtovereistani ole perääntynyt – päinvastoin, meille on vakiintunut dynamiikka: opettajat pyytävät minua järjestämään näitä hankkeita."

"Käytimme esimerkiksi luovuutta herätteleviä työkaluja. Opettajat ja oppilaat kerääntyivät puoleksi päiväksi samaan paikkaan. Tulokset ylittivät kaikki odotuksemme! Oppilaat olivat poikkeuksellisen motivoituneita ja täynnä ideoita. Kaikki nämä työkalut kehittävät yrittäjäystaitoja, mutta mikä on vielä tärkeämpää, oppilaat saavat lisää itseluottamusta ja luottamusta kykynsä onnistua."

PÄÄKOHDAT

Oppilaitokset voivat tukeutua yrittäjyyskasvatukseen erikoistuneisiin sidosryhmiin, jotka voivat rohkaista opettajia toteuttamaan enemmän yrittäjyyspedagogiikkaa.

Työkalut ja elävöittämiskeinot tarjoavat tehokasta tukea kokeiluihin ja omaksumisen helpottamiseen sekä luovuutta ja pelejä ideoiden synnyttämiseen. Jotkut haluavat oppia tuntemaan itseensä paremmin, josta seuraa kasvamista ja omatoimisuutta.

Jotkut projektit voivat kestää useita kuukausia, ja niihin voi sisältyä useita vaiheita: ideointi, projektin tai mikroyrityksen alullepano, kilpailu jne.

NÄKÖKULMA 15

AVOIMET OVET YRITTÄJILLE

Mikään ei kirkasta kuvaa yrittäjistä paremmin kuin se, että omaa projektiaan suorittavat oppijat ja koulun ulkopuoliset yrittäjät tapaavat toisiaan.

Nämä tapaamiset ovat kaukana kliseisistä ja jäykistä teorioista. Ne tarjoavat tilaisuuksia todelliseen vuorovaikutukseen oppijoiden kanssa ja kylvävät usein ensimmäiset yrittäjyyden siemenet.

Avoimuus yritysmaailmaa kohtaan voi johtaa konkreettiseen yhteistyöhön todellisissa projekteissa, joihin oppijat voivat tuoda omia ideoitaan ja joista yrittäjät saavat uusia näkökulmia pitkään mietittyänsä tilanteisiin.

OPPILAITOKSEN KÄYTÄNNÖT

- Miten arvioit yrittäjän esittelyä oppijan näkökulmasta?
- Ovatko oppijat säännöllisesti yhteydessä yrittäjiin ja yritysmaailmaan? Missä yhteydessä ja millä tavalla? Tapahtuuko tällaisessa yhteydenpidossa todellista ajatustenvaihtoa?
- Onko tapaamisten lisäksi toteutettu yhteistyötä? Pyydetäänkö oppijoita auttamaan yrittäjiä? Sisältyvätkö tällaiset tapaamiset oppitunteihin tai hyödynnetäänkö niitä yrittäjyyspedagogiikassa?
- Vaikuttavatko tapaamiset positiivisesti oppijoiden kuvaan yrittäjyydestä ja yrittäjistä?

KÄYTÄNNÖN KOKEMUKSET

Benoît Claeys on belgialaisen Gramme-korkeakoulun entinen opiskelija. Hän on opettanut siellä useita vuosia yrittäjyyttä maisteriohjelman ensimmäiselle vuosikurssille ja on sen lisäksi mukana useissa IT-yrityksissä.

"Halusin alusta alkaen viedä yrittäjyyskurssin kokonaan ulos akateemisesta ympäristöstä, jotta opiskelijani kokisivat oppimisensa todelliseksi. Se on jatkuvaa kamppailua, sillä he ovat tottuneet perinteiseen malliin, jossa heille syötetään oppitunteja ja neuvoja ja he menevät sen jälkeen tenttiin. Minulle on tärkeää, että he toimivat. Itse olen ennemminkin valmentaja. Minun tehtäväni ei ole kannatella heitä pinnalla, sillä muutoin he eivät koskaan opi uimaan!"

"Tunneillani erilaiset yrittäjät jakavat kokemuksiaan opiskelijoille. Tapaamiset eivät ole luentoja, vaan ne toteutetaan poikkeuksellisen aktiivisella tavalla luokkahuoneessa, jossa yrittäjä on keskipisteenä ja kertoo tarinaansa. Opiskelijat ovat innostuneita ja kyselevät paljon. Nämä tilaisuudet ovat erittäin positiivisia, koska ne avaavat silmiä ja oikaisevat kuvan yrittäjästä saavuttamattomissa olevana pahana pomona, saastuttajana ja lapsityövoiman hyväksikäyttäjänä."

"Samaan aikaan opiskelijat työskentelevät todellisessa projektissa. He toimivat tiiminä ja menevät paikan päälle tapaamaan alihankkijoita, asiakkaita jne. He tietävät alusta lähtien, että ne jotka perustavat oman yrityksen tai hankkivat tilauksia, saavat täydet pisteet minun aineestani. Se huolettaa heitä kovasti aluksi, mutta se innostaa heitä peräänantamattomuuteen ja toteuttamaan ideoitaan päättäväisesti. Se myös pakottaa heidät unohtamaan pelkkään tekniikkaan keskittymisen. Tekemisen puoli vahvistuu."

"Huomaan, että siemen on eittämättä kylvetty heidän mieliinsä. Viime vuonna kolme opiskelijaa käynnisti oman projektinsa. Yleensä vuoden alussa vain 20 % aikoo myöhemmin itsensätyöllistäjäksi tai yrittäjäksi. Kurssin lopussa määrä kasvaa 45 prosenttiin!"

PÄÄKOHDAT

Yksi keino oppijoiden saamiseksi oman oppimisensa toimijoiksi on viedä heidät ulos opiskeluympäristöstä ja antaa heille mahdollisuus kohdata todellisuus. Yritysmailman kanssa toimiminen on keskeistä yrittäjäasenteen kehittämiseksi ja oppijoiden sysäämiseksi toimimaan.

Yrittäjäyyskouluun kutsutaan säännöllisesti yrittäjiä oppituntien yhteyteen. Oppijat myös vierailevat yrityksissä ja voittoa tavoittelemattomissa organisaatioissa. He voivat antaa luovuutensa yrittäjien käyttöön ja tarjota kekseliäitä ja innovatiivisia ratkaisuja. Tapaamiset suunnitellaan siten, että ne kannustavat ajatustenvaihtoon, vuorovaikutukseen ja yhteistyöhön.

Avoimuudella yritysmailmaa kohtaan on merkittävä vaikutus: oppijat saavat positiivisen ja realistisen kuvan yrittäjistä ja yrittäjäydestä. Tavoitteena on myös välittää heille yrittäjäyyskulttuuria ja -halua ja esitellä yrittäjäyttä tyydytystä antavana ammatillisena polkuna.

Euroopan komissio ei vastaa
julkaisun sisällöstä.

NÄKÖKULMA 15 • Avoimet ovet yrittäjille

NÄKÖKULMA 16

YRITTÄJYYSEKOSYSTEEMIT

Oppilaitokset ovat osa yksityisten ja julkisten sidosryhmien ympäristöä, joka luo toimintaa.

Jotkut näistä organisaatioista noudattavat toiminnassaan valtakunnallisia, maakunnallisia tai kuntatason määräyksiä.

Siltojen luominen näiden "yrittäjyysekosysteemien" välille vaatii proaktiivisuutta ja avoimuutta, mutta siitä on etua niin oppijoille kuin oppilaitoksille.

OPPILAITOKSEN KÄYTÄNNÖT

- Onko sinulla paikallisia kontakteja, joista saat puhujia yrittäjyystapahtumiin?
- Kenen luo lähetät oppijan, jolla on toiminnan aloittamiseen liittyvä kysymys?
- Onko jonkun tehtävänä luoda ja pitää yllä oppilaitoksen suhteita kunnan tai alueen tärkeimpiin talouden sidosryhmiin? Onko tähän nimetty yhteyshenkilö?
- Osallistuuko oppilaitoksesi alueella järjestettäviin globaaleihin, poliittisiin tai strategisiin keskusteluihin?
- Osallistuuko oppilaitoksesi alueella järjestettäviin yhteiskunnallisiin ja talouselämän tilaisuuksiin? Tarjotaanko koulun tiloja tällaisten tapahtumien käyttöön?
- Millaisia projekteja järjestätte yhdessä yksityisten ja/tai julkisten sidosryhmien kanssa?

KÄYTÄNNÖN KOKEMUKSET

Frédérique Diependale oli tekemisissä yrittäjyyden kanssa jo toimiessaan ranskan (äidinkielen) opettajana. Nykyään hän toimii Athénée royal de La roche en Ardenne -koulun rehtorina Belgiassa ja pitää koulunsa ja paikallisen yrittäjyyskosysteemin välisiä suhteita todellisena etuna sekä oppilaille että koululle.

"Koululle on tärkeää ryhtyä ensin tarkastelemaan alueellaan, mitä sen ympäristössä on. Niin me olemme tehneet, ja meillä on ollut onnea saada laadukkaita yhteistyökumppaneita. Se on hyvin motivoivaa nuorille ja keino varmistaa heidän tulevaisuutensa integroitumalla alueeseen."

"Jotta homma toimii, meidän täytyy sitoutua ulkopuoliseen verkostoomme. Se vaatii hyvää vastaanottoa, organisointia ja ennen kaikkea perusteellista prosessia. Pidämme yllä yhteistyökumppaneiden verkostoa myös käymällä valikoivasti heidän tilaisuuksissaan. Näin olemme pystyneet esimerkiksi järjestämään ensimmäistä maailmansotaa käsittelevän näyttelyn, jota ulkopuolinen maailma on tukenut erinomaisesti."

"Nykyään meillä ei ole ongelmaa löytää ulkopuolisia sidosryhmiä. Olemme toivottaneet tervetulleeksi merkittävien paikallisten yritysten edustajia. Esimerkiksi Torgnyssa kylässä sijaitsevan Grappe d'or -ravintolan Clement Petitjean järjesti kahden vuoden ajan kulinaarisia työpajoja. Myös yrityshautomot ovat valmiita tulemaan. Sen kun tartut puhelimeen ja soitat heille!"

"Koulussa on tärkeää olla yhteyshenkilö, jonka vastuulla on pitää yhteyttä eri osapuolten välillä. On hyvä, että tämä henkilö ei kuulu mihinkään tiettyyn koulutusohjelmaan. Näin oli oma laitani. Olin ranskan opettaja, ja tajusin alusta lähtien, kuinka tärkeää kaikkien oppilaiden on olla tekemisissä käytännön asioiden kanssa. He ovat siten valmiimpia kohtaamaan todellisen elämän!"

PÄÄKOHDAT

Yrittäjyyskosysteemi on osa koulun ympäristöä. Siinä yhdistyvät talouden oleelliset sidosryhmät alueella, jonka koko vaihtelee oppilaitoksen ominaisuuksien, kuten sen ainevalikoiman, mukaan. Sieltä löytyvät yritysten perustamista ja kehittämistä tukevat julkiset tai yksityiset organisaatiot, paikkakunnalla vaikuttaneet tunnetut yrittäjät sekä yleiset tai alakohtaiset yrittäjäverkostot, naisverkostoja yms. unohtamatta.

Osana alueensa sidosryhmää yrittäjyyskoulu on vuorovaikutuksessa paikallisen yrittäjyyskosysteemin kanssa. Verkostoaan kehittämällä yrittäjyyskoulu yhdistää asianmukaiset ihmiset ja organisaatiot esimerkiksi taloutta tai muita aiheita käsittelevään toimintaan tilanteesta ja mahdollisuuksista riippuen.

Sen henkilöstö, mahdollisesti nimetty yhteyshenkilö, pitää yllä suhteita kumppaneihin jatkuvasti ja ammattimaisesti. Tämä on ainerajat ylittävä prosessi, josta koko koulu – opettajat ja oppijat – voivat hyötyä.

NÄKÖKULMA 17

REHTORIT

Yrittäjyyskasvatuksen integroiminen oppilaitokseen monivuotisesti on rehtorin strateginen päätös, koska hän pystyy luonnollisesti asemansa puolesta vaikuttamaan oppilaitoksen strategisiin asiakirjoihin ja johtoryhmään, mutta vielä enemmän koska hän toimii opetushenkilökunnan innoittajana.

Jos rehtori on opetustiimin ohella motivoitunut ja sitoutunut, hän pystyy moninkertaistamaan kunkin hankkeen vaikutukset. Hän voi rohkaista muita noudattamaan esimerkkiään ja saada aikaan todellisen muutosvoiman, josta oppijat ja opettajat hyötyvät.

OPPILAITOKSEN KÄYTÄNNÖT

- Miten arvioit tiimisi muutosvoimaa?
- Miten ohjaat yrittäjyys Hankkeita?
- Mitä tukea annat, esimerkiksi materiaalien tai logistiikan muodossa, jotta yrittäjyyskäytännöt sujuvat jouhevasti?
- Oletko valinnut tiimistäsi yrittäjyysyhteys henkilön? Onko sitä varten määritetty työaika? Saako tämä henkilö järjestelmällisesti tietoja ulkopuolisesta maailmasta? Tapaatko häntä säännöllisesti, jotta pysyt kärryillä oppilaitoksen yrittäjyys Hankkeiden tilasta?
- Huomioitko tiimisi henkilökohtaiset panostukset yrittäjyyskäytäntöihin? Kannustatko heitä?
- Ovat viranomaistahot tai oppilaitoksen hallitus tietoisia oppilaitoksen sitoutumista yrittäjyyteen? Entä vanhempainyhdistys?
- Toimitko promootorina eri koulujen rehtorien välisissä tapaamisissa? Miten jaat näkemystäsi?
- Osallistutko oppilaitoksesi edustajana alueen tärkeimpiin yhteiskunnallisiin ja talouselämän tilaisuuksiin?

KÄYTÄNNÖN KOKEMUKSET

France Bouvez on rehtori Haute École en Hainaut -ammattikorkeakoulussa, joka sijaitsee Tournain kaupungissa Belgiassa, Siellä on kolme koulutusohjelmaa: laki, matkailu sekä johdon assistentti.

"Yrittäjyysprojekteihin osallistuu useita oppiaineita. Rehtorina tuen opettajia kaikissa vaiheissa: tarjousten luonnostelussa, projektin luomisessa, aikataulujen hallinnassa jne. Minun tehtäväni on myös tarjota materiaaleja ja opetustukea ja hankkia rahoitus. Olen myös paikalla, jos hanke epäonnistuu. On tärkeää, että opetustiimi tuntee saavansa tukea, vaikka työskenteleekin itsenäisesti ja motivoituneesti."

"Olemme järjestäneet kolme kertaa vuodessa tiiminmuodostusta varten yhteistapaamisia koko kampuksen opetustiimille. Tällöin projektien vetäjät esittelevät projektinsa kaikille opettajille. Jokainen opettajatiimin tapaaminen on erityinen hetki, jolloin yritämme korostaa yhteyksiä yrityksiin. Tällöin herätämme myös sitä vielä kaipaavien kiinnostuksen ja lisäämme tietoisuutta."

"Olemme osallistuneet kolmen vuoden yritys- ja innovaatiokeskus AEI:n ja sen kumppaneiden järjestämään yrittäjyystoimintaan. Se on luonut ystävällismielistä kilpailua ja todellista intoa, joten voimme nyt siirtyä seuraavalle tasolle. Kaksi koulutusohjelmaa tekee nyt yhteistyötä. Olemme myös lanseeranneet asiantuntijapäivän, jossa opettajat toimivat välittäjinä. Korkeakouluopetuksessamme on syntymässä todellista yhteistyötä. Se on hyvin jännittävää!"

"Ammattikorkeakoulun kandidaatin tutkintoihin sisältyy käytännön ulottuvuus, joka liittyy alueen talouselämään. Siksi tavoitteeni oli kehittää suhteita yrityksiin muutenkin kuin harjoittelujen välityksellä, jotta yritykset voisivat tuoda asiantuntemustaan kouluun. Olimme suhteellisen itsenäinen koulu, joten osallistumalla yhteiskunnallisiin ja talouselämän tilaisuuksiin olemme pystyneet avaamaan monia ovia."

PÄÄKOHDAT

Rehtorilla on tunnustetusti keskeinen rooli koulussa. Hän on liikkeelle paneva voima, johtaa koulua ja varmistaa sääntöjen noudattamisen. Hän itse on muutostoimija, erityisesti jos yrittäjyys kuuluu hänen prioriteetteihinsa.

Tällöin rehtori valvoo, organisoi, seuraa, auttaa ja johtaa tiimiä. Hän auttaa hankkimaan resursseja – joskus taloudellisiakin. Hän kannustaa tiimityöhön ja ylittämään oppiaineiden rajat esimerkiksi järjestämällä neuvontaa ja tapaamisia. Hän rakentaa siltoja oppilaitoksen ja ulkopuolisen maailman välille.

Hän kannustaa motivoitunutta ja itsenäistä opetustiimiä ja tukee sen käytäntöjen syventämistä.

Proaktiivinen ja tulevaisuuteen suuntautunut rehtori on innoittaja ja todiste yrittäjyyskoulun menestyksestä.

NÄKÖKULMA 18

YRITTÄJYYSYHTEYSHENKIÖ

Oppilaitoksen on tärkeää tunnustaa yhteyshenkilön, tai tiimin, jäsenolevä rooli yrittäjyysasioissa.

Yhteyshenkilö varmistaa rehtorin ohella, että opettajat toteuttavat oppilaitoksen valitsemaa yrittäjyysuuntausta. Hän ottaa vastaan ja levittää tietoa talon sisällä sekä neuvoo.

Hän toimii yhteyshenkilönä ulkopuoliseen yritysmaailmaan ja yrittäjyyskosysteemiin.

OPPILAITOKSEN KÄYTÄNNÖT

- Toimiiko oppilaitoksessasi joku (tai useamman henkilön tiimi) yrittäjyysyhteyshenkilönä? Onko hänet nimetty siihen? Miten hänet on valittu?
- Mikä on hänen roolinsa käytännössä?
- Miten hän tiedottaa opetustiimiä yrittämiseen liittyvistä hankkeista oppilaitoksessa?
- Kenen puoleen opiskelijat voivat kääntyä, kun heillä on idea yritystoiminnasta tai yrityksen perustamisesta?
- Millä keinoilla oppilaitoksessa yhdistetään ja koordinoidaan yrittäjyys Hankkeita?

KÄYTÄNNÖN KOKEMUKSET

Bénédicte Beneux opettaa kieliä ja kaupallisia aineita Centre scolaire Saint-Benoît Saint Servais -koulussa Liegessä Belgiassa. Hän toimii myös pääyhteyshenkilönä yrittäjyysasioissa. Hän pitää tehtävänä saada ihmiset tietoisemmiksi yrittäjyydestä ja luoda yhteyksiä.

"Eräs latinan opettaja tuli luokseni, koska hänellä oli projekti, josta hän ei ollut varma, kehittäisikö se yrittäjyystaitoja. Juuri sitä hän oli tekemässä. Yrittäjyys-sana pelottaa monia työtovereitani. Kuitenkin monet koulun projektit ovat täysin linjassa yrittäjyyskoulujen tavoitteiden kanssa, mutta emme vain ole tietoisia siitä. Itsenäisyys, itseluottamus, tiimityö jne. ovat keskeisessä osassa kaikessa ja koskevat mitä tahansa oppiainetta."

"Eräs työtoveri oli valmistellut näytelmän oppilaidensa kanssa. Se oli opittujen taitojen puolesta poikkeuksellinen kokemus, vaikka sitä onkin vaikeampi mitata. Koska olen tehnyt erilaisia asioita läpi elämäni, voin vakuuttaa, että yrittäjyysasteen kehittämiseksi ei tarvitse opettaa kaupallisia aineita, eikä edes ruveta koulun yrittäjyysyhteyshenkilöksi. Päinvastoin!"

"Halusin ensimmäiseksi tehdä yrittäjyyskouluhankkeesta näkyvän. Tavoitteeni oli, että kaikki oppilaat sekä myös vanhemmat ja opettajat kuulevat siitä. Kun koulussa järjestetään joku tilaisuus, koetan tarttua tilaisuuteen. Tietoisuuden lisääminen yrittäjyydestä on pitkän tähtäimen tehtävä."

"Olemme 5. luokan oppilaiden kanssa perustaneet miniyrityksen. He myyvät 'käsintehdyä' omenamehua. Se on jo itsessään niin menestyksellinen projekti, että se toimii kaikista haasteista huolimatta. Jokainen oppilas ottaa vastuuta. He oppivat elämästä paljon enemmän kuin perinteisillä tunneilla. Lisäksi tällaiset hankkeet levittävät yrittäjähenkkeä työtovereideni parissa."

PÄÄKOHDAT

Nimetty yrittäjyysyhteyshenkilö on eduksi koululle, joka haluaa lähteä yrittäjyyskasvatuksen polulle. Tämän henkilön tausta voi kuitenkin olla moninainen. Tehtävässä tarvitaan yhtä paljon innostusta ja käytettävissä oloa kuin aiemmissa tehtävissä hankittua yrittäjyyskokemusta.

Yhteyshenkilöllä on monia tehtäviä:

- valvoa sisällön, laitteiden ja ulkopuolisten sidosryhmien kehittymistä, jotta tunnistaa mahdollisuuksia integroida yrittäjyyttä oppilaitokseen
- välittää tämä tieto rehtorille ja työtovereille
- toimia yhteyshenkilönä opiskelijoille, jotka pohtivat esimerkiksi projektin aloittamista oppilaitoksessa tai yrityksen perustamista
- keskittää sisäiset yrittäjyys Hankkeet ja tehdä niistä selkeä kartta, jotta voi ohjata koulun eri toimijoita heidän lähestymistavoissaan, esimerkiksi muodostaa synergioita työtovereiden välille
- nostaa koulun yrittäjyys Hankkeita esiin tiedottamalla niistä sisäisesti ja ulkoisesti.

Euroopan komissio ei vastaa
julkaisun sisällöstä.

NÄKÖKULMA 18 • Yrittäjyysyhteys henkilö

NÄKÖKULMA 19

OPETUSHENKILÖKUNTA

Jotta yrittäjyys saa ansaitsemansa paikan oppilaitoksessa, siihen tarvitaan sitoutunut sekä rehtorin ja yrittäjyysyhteys henkilön kanssa yhteistyötä tekevä opetustiimi.

Proaktiivinen opetustiimi on suuri etu. Koulutettu ja asioista perillä oleva opettajakunta kannustaa toimintaan ja saa koko koulun seuraamaan esimerkkiään.

OPPILAITOKSEN KÄYTÄNNÖT

- Onko oppilaitoksessasi yrittäjyyteen liittyvää toimintaa? Millaisia projekteja tai hankkeita siihen kuuluu?
- Ketkä oppilaitoksessa tekevät yhteistyötä yrittäjyys Hankkeissa?
- Haluatko pysyä ajan tasalla yrittäjyydestä ja/tai yrittäjyystoiminnasta ja jakaa tietoa työtovereillesi?
- Mihin yrittäjyyskasvatuksen koulutuksiin olet jo osallistunut tai aiot osallistua?

Euroopan komissio ei vastaa
julkaisun sisällöstä.

KÄYTÄNNÖN KOKEMUKSET

Belgialaisen Haute École en Hainaut -korkeakoulun yhteiskuntatieteiden kampuksella neljä opettajaa huolehtii yrittäjyysprojektien johdonmukaisuudesta ja koordinoinnista opiskelijoiden kanssa. He ovat mm. käynnistämässä kunnianhimoista yhteisötalouden projektia.

"Yhteiskuntatieteiden kampuksella on edistetty opiskelijayrittäjyyttä jo useiden vuosien ajan. Tähän saakka kaksi koulutusohjelmaamme ovat työskennelleet erillään. Sosiaalityöntekijät esimerkiksi ovat järjestäneet elokuvakerhon sekä vaatteiden ja pilaantumattomien ruokatavaroiden keräyksen tarvitseville. Sosiaalineuvojat puolestaan ovat osallistuneet erilaisiin hankkeisiin, esimerkiksi Monsissa sijaitsevan Euroopan yritys- ja innovaatiokeskuksen (CEEI) järjestämiin kilpailuihin, joissa opiskelijamme ovat olleet säännöllisesti finalistien joukossa."

"Lukuvuonna 2014–2015 opiskelijamme toteuttivat uuden kunnianhimoisen projektin: Drop-in baby day care -lastenhoitopalvelun, jotta vanhemmat pääsisivät jatkamaan opintojaan tai osallistumaan työelämään palaamisen mahdollistaviin koulutuksiin. Tässä projektissa on se uusi hieno asia, että sitä hoitavat yhteistyössä molempien koulutusohjelmien opiskelijat ja opetustiimi. Tiimityö onkin yksi haasteista. Projekti vaatii yhteistyötä myös mm. koulun muiden laitosten, useiden ulkopuolisten kaupallisten tai ei-kaupallisten sidosryhmien, paikallisten julkisten sosiaaliapua tarjoavien laitosten sekä opetushallinnon kanssa."

"Neljä opettajaa koordinoi kaikkea Drop-in baby day care -lastenhoitopalveluun toimintaa. Opettajaryhmällä on keskeinen rooli: se varmistaa kehitetyn toiminnan johdonmukaisuuden ja tehokkuuden. Sen vastuulla on myös tiedottaa muita opettajia aiheesta virallisten kanavien kautta ja päivittäisissä epävirallisissa keskusteluissa, mikä on erittäin tärkeää."

"Opetustiimi on proaktiivinen: seuraamme yrittämisen uusia kehityssuuntia, opettelemme erilaisten työkalujen hyödyntämistä ja osallistumme koulutuksiin. Yhteistyö CEEI:n ja yritys- ja innovaatiokeskus AEI:n kanssa mahdollistaa meille ja opiskelijoille osallistumisen erilaisiin tapahtumiin, joissa tavataan paljon yrittäjyystoiminnan sidosryhmiä."

PÄÄKOHDAT

Yrittäjyyskoululla on aktiivinen, koulutettu ja asioihin perehtynyt tiimi hoitamassa yrittäjyysprojekteja. Opettajat ovat kaikenlaisten, erityisesti yrittäjyyteen liittyvien, hankkeiden alullepanijoita. He arvioivat vuosittain yrittäjyyskasvatustarjontaa kehittääkseen sitä.

Opettajat

- tekevät aktiivisesti yhteistyötä ja kannustavat oppijoita oppiaineiden rajat ylittävään yhteistyöhön heidän suorittamissaan projekteissa
- vaihtavat yrittäjyyskasvatukseen liittyviä tietoja parantaakseen toimintaa ja menestymismahdollisuuksia
- solmivat kumppanuuksia ulkopuolisten sidosryhmien kanssa rikastuttaakseen projekteja ja tunnistaakseen mahdollisuuksia
- tarkastelevat käytäntöjään analyyttisesti ja reflektiivisesti pystyäkseen optimoimaan niitä.

Dynaaminen ja proaktiivinen opetustiimi varmistaa johdonmukaisuuden mutta ennen kaikkea luo muutosvoimaa ja koko koulua hyödyttävän toimintamallin.

Euroopan komissio ei vastaa
julkaisun sisällöstä.

NÄKÖKULMA 19 • Opetushenkilökunta

NÄKÖKULMA 20

OPPILAAT JA OPISKELIJAT

Oppijat, oppilaat ja ammatti- tai korkeakouluopiskelijat ovat yrittäjyyskoulun sijoitus.

Oppilaitos hoitaa tehtävänsä jo antamalla heidän olla itsenäisiä, kantaa vastuuta ja toimia oma-aloitteisesti osana tiimiä. Toinen prioriteetti on esitellä heille maailmaa, jossa he kasvavat ja valitsevat urapolkunsu. Yrittäjyyskoulussa on keskeistä toiminta – oppitunneilla tai niiden ulkopuolelle, jotta oppijat pystyvät omaksumaan yrittäjänäkökulman.

Oppijoiden täytyy tietää ja ymmärtää, että oppilaitoksessa on päätetty tarjota heille tällaista toimintaa ja heitä seurataan projektien kehittämisessä lempeästi ja rohkaisten.

OPPILAITOKSEN KÄYTÄNNÖT

- Tukeeko oppilaitos oppijoita? Määrittelevätkö oppijat itse projektiansa tavoitteet?
- Varmistaako oppilaitos, että oppijat esittelevät työnsä ulkopuoliselle yleisölle mahdollisimman johdonmukaisesti?
- Tukeeko oppilaitos osallistumista opiskelijayhdistyksiin niiden luonteesta ja tarkoituksesta riippumatta? Tukeeko oppilaitos osallistumista esimerkiksi opiskelijayrittäjien tai nuorten yrittäjien toimintaan?
- Puhutaanko oppilaitoksen sisällä ja/tai ulkopuolella oppijoiden osallistumisesta yrittäjyyskilpailuihin yksin tai ryhmänä?
- Mahdollistaako oppilaitos oppijoiden osallistumisen oppituntien aikana tapahtuvaan toimintaan?
- Korostetaanko entisten opiskelijoiden kertomia kokemuksia malleina tai esimerkkeinä? Erityisesti yrittäjiksi ryhtyneiden entisten opiskelijoiden?
- Suosiiko oppilaitos lopputöissä omien projektien parissa työskentelyä?

KÄYTÄNNÖN KOKEMUKSET

Liegen yliopistossa Belgiassa yhdyskuntatekniikkaa opiskeleva Gilles Goffard innostui yrittämisestä lukiossa. Hän on edennyt sen jälkeen niin, että voitti kultamitalin vuonna 2014 Euroskills-kilpailun yrittäjyysosiossa Lillessä.

"Ensimmäinen kosketukseni yritysmaailmaan oli viimeisenä lukiovuoteni, jolloin osallistuin Mini Enterprise -ohjelmaan. Se oli minulle aivan uusia asia, ja nautin siitä kovasti! Yliopistossa jatkoin. Aloittaessani meille esiteltiin Junior Enterprise -ohjelma. Se on mahtava keino henkilökohtaiseen ja oppiaineiden rajat ylittävien taitojen kehittämiseen. Kun yhdyskuntatekniikan insinööri liikkuu yritysmaailmassa, hänellä täytyy olla taitoja, joita ei opeteta tunneilla."

"Miniryityksemme sijoittui kilpailussa neljänneksi taitettavalla eväsrasialla. Vaikka tämä projekti osoittautui lopulta taloudellisesti katastrofiksi, se oli positiivinen kokemus. Opimme paljon. Itse asiassa on parempi saada ensimmäinen kokemus epäonnistumisesta tässä yhteydessä kuin jos olisi tosi kyseessä. Tällainen projekti on erinomainen tilaisuus oppia virheistä!"

"Kun olin ollut kolme vuotta yliopistossa, minun täytyi hidastaa yritysprojektejani, sillä ne alkoivat vaikuttaa opintoihini. Yhdessä blogiartikkelissani painotan, että mikään perinteisessä opetussuunnitelmassa ei oikeastaan rohkaise opiskelijoita kehittämään yrittäjyyspuolta. Kahden asian hoitaminen vaatii rutkasti peräänantamattomuutta. Monille opiskelijoille se on liikaa. Meidän täytyy löytää mukauttamistapoja!"

"Olisi hienoa antaa enemmän painoarvoa opiskelijoiden yrittäjyys Hankkeille koulussa. Mielestäni opiskelijaa auttaa ja kannustaa pelkästään se, että hänen projektinsa tunnustetaan hänen oppilaitoksessaan. Vaikka hän saisi kokeista hyviä arvosanoja erinomaisten sijaan, mutta olisi siinä ohessa kehittänyt projektia, se on erittäin arvokasta!"

PÄÄKOHDAT

Yrittäjyyskoululla on tietenkin samat perustavoitteet kuin muillakin oppilaitoksilla. Pyrkimyksenä on auttaa oppijaa kehittämään itseään niin, että hän pystyy ottamaan paikkansa kansalaisena yhteiskunnassa ja maailmassa sellaisena kuin se on.

Sen lisäksi yrittäjyyskoulussa oppijan täytyy ehkä olla aktiivisempi omassa oppimisessaan kuin muissa oppilaitoksissa. Hänen täytyy ottaa vastuuta hänelle tehdyistä ehdotuksista, rohkaistua aloittamaan projekti ja oppia yrityksen ja erehdyksen kautta. Tämä tapahtuu oppituntien puitteissa sekä opiskeluun liittyvissä ja/tai sen oheistapahtumissa. Oppija tekee yhteistyötä muiden kanssa väliaikaisissa tai pysyvissä toimintamuodoissa ja koettaa työstää omaa elämänprojektiaan.

Yrittäjänä toimiminen opiskelun ohessa vaatii peräänantamattomuutta. Siksi oppijan täytyy kokea saavansa tukea ja tunnustusta oppilaitokselta (rehtorilta, opetushenkilökunnalta, yhteyshenkilöltä). Oma-aloitteisuutta täytyy arvostaa tuloksista riippumatta.

Euroopan komissio ei vastaa julkaisun sisällöstä.

NÄKÖKULMA 20 • Oppilaat ja opiskelijat

